

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND :

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein,
M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman,
J. Tõnisson**

1915

Kümnes aastakäik

Nr. 9

Eesti Kirjandus nr. 9.

Sisu:

H. Prants, Piibel Eesti keeles.

M. J. Eisen, Kodumaa kirikute ehitamine. (Järg.)

Keel ja kiri:

J. Aavik, Keele ja kirjanduse vahekorra küsimus.

H. Prants, Kas o või u?

Kirjandusline ülevaade:

J. Kõpp, Eesti Kultura IV.

Ed. Hubel, Noor-Eesti V.

M. J. Eisen, U. Holmbergi „Suomen suvun uskunnot“.

J. I., H. Prantsu „Millal lõpeb sõda?“

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid:

K. Wöhrmann, Carl Sitska †.

Toimetusele saadetud raamatud.

Kuulutused.

A 9159
Eesti

Piibel Eesti keeles.

H. Prants.

Käesoleval ajal on kohane kahte sündmust meie kirjanduseloost meele tuletada, millest parajasti ümargune arv aastaid mööda läinud on. 1914. a. sai sada seitsekümmend viis aastat (seitse veerandsada) täis Piibli Eesti keeles ilmunisest, 1915. a. on kakssada aastat täis Uue Testamendi esimesest trükist (Põhja-Eesti keeles; Lõuna-Eesti keeli oli see juba ligi 30 aastat varem olemas).

Kui suur tähtsus nendel sündmustel meie rahva arenemiseloole kohta on olnud, suudab praegune rahvapõlv vaevalt õieti hinnata. On ju nüüd meiegi kirjandus õieti suureks ja laialiseks läinud ning vaimuvalguse väravad väga mitmeküljeliselt avatud. Piibel on nüüd peajasalikult ainult usulise tarviduse täitmiseks. Varemadel aegadel oli asi koguni teisiti. Piibli sõna all mõisteti siis kirjandust üleüldse, nagu see ka ta nimetuse algusline mõiste on („Biblia“ tähendas Kreeka keeles, kust see sõna tulnud, lihtsalt „raamatuid“, õieti: kirjutatud lehti). Heebrea rahvale, kelle jaoks Piibel kõige esiti kirja pandi, oli see väga kaua aega terveks ta kirjanduseks. Ja kõige tähtsamaks kirjandusetooteks on ta ka ligikaudu poolteise tuhande aasta jooksul pea kõigile ristiusu rahvastele olnud, isegi uuemal ajal veel. Tähelepandav nähtus on, et pärastisel ajal nii vägevaks tõusnud Põhja-Ameerika Ühisriikide elanikkude kultuura-elu alguslikult üksi Piiblist saadud vaimuvara peal põhjenes, nõndasamuti Lõuna-Afrika Buuri rahva terve kultuura.

Veel hoopis tähtsam ülesanne, kui paljude muude rahvaste juures, oli Piibilil meie rahva juures täita. Siin oli ta esimeseks vägevaks hoovaks meie rahva üliviletsa olukorra paranemise poole, tema kultuura tugevaks tõstjaks ja tubliks tõukeks ta eduteel.

Sellest väga suurest tähtsusest, mis Piiblit meie rahva ajaliku olukorra kohta olnud, tahame meie siin kõnelda. Sest ta määratu suurest tähtsusest usulise elu kosutuse kohta selgitust anda, ei ole siin aeg ega koht; see sündigu mujal. Olgu ainult mööda minnes tähendatud, et selle poolestki Piibel meie rahva kätte õieti parajal ajal sai. Sest otse selsamal ajal asus meie maale vennaste-kogudus, kellel siin väga suur ülesanne täita tuli: Ristiusk, mis senni meie rahva juures enam-vähem aga välimiselt valitsenud, ka tema südamele ja hingele omaks teha. Selleks tööks oli rahvakeelne Piibel ülitähtsaks abinõuks, kuna teiselt-poolt jälle otse selle töö mõjul Piiblit lugemisele tarviline pind valmines. Tähelepanndav nähtus on, et ka Piiblit trükkimine õige suurelt jaolt vennaste-koguduse asutaja ja juhi Zinzendorfi toetusel võimalikuks sai (sellest teisel kohal enam). Täie õigusega ütleb Eesti Piiblit eeskõne selle asja kohta: ¹⁾ „Jummal on immelikkult murretsenud se sure kullo eest, mis selle sinnatse ramato valmistamise ja trükkimise jures tarvis olnud. Mitmesugused kiusatused on seal jures olnud, ühte ja teist vivitust on Jummal ärrakeelnud, nenda et meie töölest teile voime sedda julgeste kinnitada, et ei mitte inimeste nou egga joud, vaid Jummal armolinne holekandmine ja väggi keik on korda saatnud.“

Niipalju Piiblit ilmumise usulisest tähtsusest. Ta tähtsus meie rahvale ilmalikus mõttes on aga õieti rohke ja mitmekülgne, niihästi otsekohe haridusliselt, kui ka kaudselt rahvusliselt. Suuremalt ja võimsamalt, kui seda praegu täielit aimatagi suudetakse, rõõjus Piiblit raamatu meie rahva kätte saamine tema sennise madala hariduslise pinna tõstmiseks, sest see laiendas ta silmaringi otse hiiglamoel. Sellesse pilkasesse pimedusesse, milles meie esivanemad senniajani vaimliselt viibinud, langesid nüüd esimesed heledad valguse kiired. Isegi ta enda ajaloo kohta anti Piiblit eeskõnes esimesed kirjalikud teated, küll koguni lühikesed ja kahvatud, kuid see oli ometi midagi. Öeldi, et: „Niipaljo on vammust aegust teäda, et teie vannemad ennem kui pool kolmat tuhhat aastat siin maal kui pagganad on ellanud . . . kui Jummal kue saa aasta eest monned saksa-rahva suggust seie male saatnud, kelle seast üks õige ja vagga mees, Meinart nimmi, essimmenne piiskop siin maal olnud, kes . . . pühha ristiõppetust teie vanne-

1) Võtame siin ja ka edaspidi tarvilised sisunäitused Piiblit otse algupärasest kujus, Eesti Piiblit esimesest trükist, et need ühtlasi ka tollaegse keele ja kirjaviisi näiteks oleksid.

mille on kulutanud“. Edasi seletatakse, et „teie vannemattel nelli sadda aastat olli mitto södda ja taplemist nihästi isekeskes kui ka nendega, kes seal ümberkaudo nende raia peäl ellasid, ja muud rasked nuhtlused likusid siin maal“. Vähe edasi loeme uuesti, et „mitmesuggused söa, katko ja nälja nuhtlused käisid ta siin Ma peäl teie vannematte uskmatta mele pärrast“. Ning viimase aja sündmustest tuletati meele, et „üheksa aasta eest kolmatkümmend¹⁾ suur katk keik meie maad vägga laggedaks teggi inimestest, siis surri ka surem õppetajatte hulk ärra“.

Need arglikult tõmmatud jooned meie oma rahva ajaloo kohta on aga kõige vähem osa sellest ajaloolisest teadmisest, mida Piibel ise meie rahvale pakkus. See oli õige rohkemõdduline, sest ligi pool osa Piiblist on ju otse ajaloolise sisuga. Küll kirjeldab ta sihiliselt ja kitsalt piiratud raamis ainult Heebrea rahva ajalugu, kuid ta alguse peatükid puudutavad asju, mis tervele inimesesoole ühised on. Ja et heebrealastel oma iseseisvuse ajal õige palju kokkuputumist muude vana maailma tähtsate rahvastega oli, tutvustab Piibel ka nende olusid ja sündmusi tükati rohkel mõõdul. Piiblist saadi siis palju teada põlisest kultuurarahvast Egiptuses, vana aja vägevatest riikidest Assirias, Babiloonias, Persias ja viimati Roomas. Ka terve vana ajaloo kõige tähtsama tegelasega, Aleksander Suurega, tutvustas Piibel oma lugejaid, küll õige lühidalt, aga hästi tabavalt, järgnevas kujus: „Kui Vilippuse poeg Aleksander, Makedonia ma innimenne, kes Kittimi maalt välja tulli, olli sedda Persia ja Meda ma kuningast Tariust mahha lõönud; siis sündis se, et ta selle assemelle jälle kuningaks sai, kui ta enne jo Kreka ma ülle kuningas olli. Sesamma söddis mitmenga ja võttis palju tuggevaid linnasid teiste käest ärra, ja tappis mailma kuningaid ärra. Ja ta sai mailma otsa ja risus mitme Ma rahvast ärra . . . siis sai ta surelisseks ja ta südda sai uhkeks.“

Ajaloolise teadmise vara, mis Piiblis leidub, on nõnda õieti rohke ja laialine. Vähem küll, aga siiski algajale õppijale rohke küllalt, on selles leiduv maadeteadusega ja looduslooga tutvustamine, maade ja rahvaste, looma-, taime- ja isegi kiviriigi kirjeldused. Nende kaudu laienes Piibli lugejate mõttering tähtsalt; saadi asju ja olusid tundma, millest enne aimugi polnud. Küll oli see suurelt osalt „võõras ilm“, mida Piiblis meile näidati, Vähe mere maade elu ja olu. Aga väga palju oli selles ometi ka meile üsna

1) Piibli ilmumiseaastast, 1739. arvatud, nii siis a. 1710.

ligidat ja omast, nimelt põllutöösse puutuvat. Kirjeldused sellest, kuida „üks küpsetud odraleib ennast veretas“, kuida õpetati et: „Joua (ja võtta) kolm mõto peent jahho, sõtku ja te kokisid“ jne., tunduvad otse kui kena külajutt rahva oma suust olevat.

Agavahest veel suurem mõju kui teadmiste laiendamises, oli Piibli lugemisel meie rahva sisemise vaimu- ja hingeelu tasapinna tõstmises. Piibli luulelised osad avaldasid kahtlemata laialist ja sügavat mõju inimeste tundmuste ja maitse kohta, tegid meeli ja tundeid peenemaks ja paremaks ja äratasid rohkesti mõtlemisevõimu. Ning ühtlasi pakkusid need väga mitmekesist ja tarvilist elutarkust. See kirjalugemisest saadud mõju puutus ligidalt kokku rahva oma vana tarkusega, ta vanasõnadega ja mõistatustega, sai nõnda sellele mitmetpidi uueks õhutamajaks ja elustajaks.

Kõike kokku võttes oli rahvakeelne Piibel väga tähtis tegur tolelaegses üleüldises haridusekäigus: rohkeks teadusesalveks ja võimsaks vaimuvara aidaks. Ja et seda tarviliselt hinnata osati, näitab selgesti tuntav haridusline tõus järgnevate rahvapõlvade juures, isegi siis valitsevates majanduslises väga rasketes oludes. Kui suure isuga ja õhinaga omal ajal kirjalugemist õppida püüti, et nõnda Piibli juure pääseks, ja kui rohke hoolega seda siis loeti, ei oska praegune põlv omale ette kujutada. Vanemad inimesed aga tunnevad seda, kuigi puuduliselt, enda vanemate kõnede järele. Kujutav on rahva suus liikuv arvamine, mis nähtavalt Piibli üleliigse lugemise tõrjumiseks tekkis: Piiblit ei tohitavat otsast otsani läbi lugeda, sest siis jäävat inimene rumalaks (lolliks). Lasti siis lapsi Piiblit aga osade kaupa lugeda, vaheldamisi eest- ja tagantpoolt. Piibli tiheda lugemise tagajärjel oli paljudel inimestel selle sisu tükati päris peas. Õpihimulised vaimutoidu igatsejad lugesid seda ikka ja jälle, sest see oli siis ainuke tähtsam kirjanduslik toode, suurem teaduseallikas. Niisama oli Piibel, nimelt aga Uus Testament, meie koolides kaua aega (üle 150 a.) ainsaks lugemise- raamatuks. Aga otse see usin Piibli lugemine tasandas võimsalt teed ka pärastpoole tekkiva ilmaliku kirjanduse vastuvõtmisele, selle lugemisele ja seedimisele. Masing, Kreutzwald jne. ei oleks oma kirjanduslisele tegevusele iganes nii head maad eest leidnud kui see sündis, kui mitte rohke Piibli lugemine selleks pinda kohevaks poleks teinud.

Õige selgeks tõenduseks selle kohta, kui tähtsaks ja kalliks Piiblit ta ilmumise ajal ja pärastpoolegi peeti, on

see asjalugu, et selle esimese trüki raamatud nii rohkel arvul alles on seisnud. Neid hoiti suure hoolega ja peeti nendest lugu kui kallist varast. Kuigi esimese trüki raamatute arv võrdlemisi vähene oli (2700 eks.), on ometi suur osa nendest veel praegu ilusti alali hoitud, hoolimata rohkest lugemisest. Selleks aitas tuntavalt kaasa raamatu, kuju poolest küll alaväärtusline (kollakas), aga õieti kõva, vastupidav paber ning tüse nahast köide, puulaudade vahel, mille nurkadel vasknupud leidusid, et raamat lauale pandult selle pinda ei puutuks ja nii ei määrdiks. Ajalehtede kaudu ja ka erateel on tuttavaks saanud, et esimese trüki Piiblid veel õige mitmes kohas leidub; kõigist pole muidugi teateid. Huvitav on iseäranis see asjalugu, et need esimesed Piiblid eestlaste maa põhja-äärest Tallinnast, kus nad trükiti, ometi võrdlemisi rohkel arvul ka selle kõige lõunaida-poolsemasse serva on ulatanud, Setumaa naabrusesse. Nende ridade kirjutaja isatalus (Võrumaal, Vastseliina kihelkonnas) leidis üks nendest, sellest ainult paar versta eemal külas oli teine olemas ning mõne versta kaugusel naabruses Rõuge kihelkonnas kolmas; paarist muust seal ligikonnas on ka kuulda.

Nõnda siis tarvitati Võrumaalgi agaralt Piiblit, kuigi sealse rahva keelemurre Piibli keelest õige suurelt lahku läheb ning selle mõistmine varemajal inimestele õieti raske ja vaevaline oli. Täiesti Piiblist aru saada võisidki siis ainult ärksama vaimuga ja enam lugemisega vilunud inimesed: koolmeistrid, vennaste-koguduse ettelugejad jne., kes siis muudele Piiblit lugedes seda rahvakeele ümber panid, et kõigile mõistetav oleks. Nõnda oli lugu alles mõnekümne aasta eest. Vahest sünnib seda kohati veel praegugi; üleüldlikult on nüüd aga ilmalik kirjandus ja koolid võrumaalastele „Tallinna keelt“ juba nii kaugelt tutvustanud, et sellest küllalt aru saadakse.

See asjalugu juhib meid teise suure tähtsuse tähelepanemisele, mis, kaudselt küll, Piibli ilmumisel meie rahva arenemiseloo kohta oli. Ta sai väga mõjuvaks abinõuks Eesti rahva ühtlustamisele, mis rahvuslise elu ärkamise tähtsaks eeltingimiseks oli. Teatavalt tabas meie rahvast see kurblooline saatus, et ta enda iseseisvuse ajal mitte rahvuslisele ühistundele ja riiklisele ühtlusele jõuda ei suutnud. Sellesihilist arenemisekäiku, mis küll juba parajat hoogu võtmas oli, katkestas äkki pealetulev võõras võim karmilt. Aastasadade pikkusel pärispõlve ajal hävitati seegi ühtlusetunne, mis juba olemas oli, põhjalikult ära; mingisugust rahvast rahvuse mõttes ei olnud

Eestis olemas, vaid ainult kogunimetusena „tallopoia rahvas“, kes äärmiselt killustatult igas mõiskonnas muudest eraldatult oma ette elutses. Niisama vähe tunti Eestimaaad selle nüüdses mõttes. Õieti kujutav on Piibli eeskõnes leiduv lause: „Rootsi kuningas käskis, et monned õppetajad Eesti-, Perno- ja Põltsa-maalt piddid kokkottullema ja pühha Kirja ramato meie Eesti-ma kele järrelle selletama ja walmistama.“ Nõnda siis seati „Eestimaaad“, mille all ainult Tallinnamaad mõeldi, teiste eestlastemaa osadele, liigidasele Pärnu- ja Põltsamaale kõrvale; kaugem osa, laialine Tartumaa, ei mahtunudki „Eestimaa“ mõiste alla. Piiblit ei tõlgitud ka mitte Eesti rahva keele, vaid see on „Eesti ma Kele üllespandud“ (nii seisab Piibli esimese trüki pildilehel). Lõuna pool Eestis aga oli olemas „Lieflandi mah-keel“, nagu ühes eestikeelses pulma õnnesoovi-laulus a. 1642 on öeldud. (Selles sooviti heatahtlikult, et „kuhle Sax nüht tahs mahsannat“.)

Kuida meie rahva juures keelemurrete vahekord vanemal ajal olnud, sellest ei tea meie midagi kindlat, ainult selle võrra, et nüüdsete eestlaste esivanematel juba siia maale asudes kaks peamurret olemas oli: Lõuna- ja Põhja-Eesti, harilikult Tartu ja Tallinna keeleks hüütud. Arvatavasti oli murrete vahe vanasti vähem kui nüüd, sest eraldatult on nad kumbki isesihis arenenud ja nõnda vahe laienenud. Igatahes oli aga see vahe 16. aastasajal, kus Eesti keeles trükitud kirjandus sigima hakkas, juba nii tuntav, et kummagile murdele eraldi raamatuid nõutada püüti. Võõrad, kes „tallopoia keles“ midagi kirjutada katsusid, tegid seda muidugi mõista igaüks oma ümbruskonna keele moel, seda päris- ja õigekeeleks pidades. Vististi oleks, kui seda tõsiselt oleks tahetud, juba seekord ühine Eesti kirjakeel võinud tekkida. Aga teiselt poolt peab küll sedagi õigekeele tunnistama, et toleaegsetes oludes õieti raske oleks olnud hariduse alg-aimeid võõras keelemurdes inimestele sulaks teha, kes ainult enda kodukeele kõla kuulma olid harjunud. Alles poolesaja aasta eest oli Põhja-Eesti keel lõunapoolsetele eestlastele nõnda võõras, et Võrumaalt Tallinnas vooriskäijad suure pahameelega kõnelesid: „Õeldakse ikka, et Tallinna pool ka maarahvas elavat, aga see pole kellegi maarahvas, ei mõista inimesele teedki juhatada: ütleb aga, et mine „vasakut kätt“; mis maakeel see nüüd on?“ (Teadagi oli tallinlasele Võru voorilise „kura käsi“ niisama arusaamata.)

(Järgneb.)

Kodumaa kirikute ehitamine.

M. J. Eisen.

5

Luule ei tunne mitte üksi ähvardusi, vaid tutvustab ähvarduste täideminemisegagi, mõnda juhtumist üles luges, mil pühakojad tõeste maa alla vajunud. Kuna praegu alles seisvaid kirikuid jumalik käsi 7 venna tuleku eest alati varjab, laseb ta õnnetust teisi ilma hoiatuseta tabada, vist kogudusele nuhtluseks ta suurte pattude pärast, kui ka pattusid põhjusena alati selgeste küllalt ei nimetata. Viitna kabel vajub, kui 7 venda jumalateenistusele tulevad; maa alla, niisama Liiniku kirik Piibe tee ääres, Vigala Sääla kirik, Virtsu kirik, Taebla kirik, Kuusiku kirik, Koeru Märjaküla Linnamäe kirik, Paistu Aidu kirik, Viljandi Türgassoo kirik, Karksi Mäeküla kirik, Suure-Jaani kirik, Laiuse Rava kirik, Kurista Linnamäe kirik, Rõuge Miilimäe kirik, Uulu kirik jne. Astijärve vajub kirik ilma 7 vennata (Pabst, Bunte Bilder II, lk. 30), niisama Viljandi ligidal Santjärve kirik, Tarvastu kihelk. Risti kirik jne.

Enamaste iga kiriku kohta, mis maa alla vajunud, teatakse, et ühes allavajunud kogudus maa all edasi elab. Jaani-ööl ja vanaaasta-ööl, vahel muulgi ajal kuulukse maa alt kellade helistamist, oreli mängimist, koguduse laulmist. Laul ja helid on nii mahedad, armsad, ilusad, et nad kuulajal vägise kipuvad südame sulatama ja vee silma tooma.

Võnnu järve põhja vajunud Järve kirikust, Suure-Jaani kirikust ja veel mõnest muust kirikust teab rahvas, et vana aasta öösi esimene järvepinnale, teised maapinnale üles kerkivad, tüki aega üleval maailmas püsivad ja siis korraga jälle sügavusesse tagasi vajuvad. Maa peale ilmumise ajal peetakse neis täielikku jumalateenistust: kirik särab küünlatuledes, kogudus laulab valjult, orelid ürgavad.

Aliste kirikust teatakse, et see vanaste ära vajunud, uue kiriku ehitamise ajal aga maast kord-korralt kõrgemale kerkib. Kiriku külge koputamise järele tõuseb pühakoda täieste maa peale. — Ilma aitamiseta tõuseb äravajunud Nõo kirik täielikult maa peale ja püsib maa peal.

Keilas kõneldakse, seal olnud muiste kirik linnaga, aga tundmata põhjusel vajunud linn ja kirik üheskoos sohu.

Helme Valgjärves maapõhja vajunud ja järvele asetannud mõisale ja kirikule püüab üks vana kiri rahvajutu tõendamiseks tuge anda. Riia doomherra Siegberti väljaantud „Livländische Chronik'as“ kirjutatakse: „Mõned aas-

takümned pärast seda, kui 1200 pärast Kristust kirjutati, on sel maal suur ime sündinud. Ses maakonnas, kus praegu Helme linn olemas ja kust tee Ergmäele läheb, on suur, ilus mõis siis maa alla vajunud, kui seal pulmi peeti; maa on ta ära neelanud ja järv asemele astunud. Keegi ei pääsnud ära, peale ühe, nimega von Aderkas, kes vähe enne õhtut teele läks, et seal mitte ööd olla.“ (Inland 1838, nr. 39; Hupel, Topographische Nachrichten, III, lk. 331.) Ajaraamat kõneleb ainult mõisast, mitte aga kirikust, mis rahvajutu teisendite järele ühes mõisaga maapõhja vajunud. O. V. Masing jutustab oma Maarahva Nädalilehes (1821, nr. 38—39) sellest Koorküla ehk Valgjärve juhtumisest, seda ühtlasi tõendada püüdes. 1640 lasknud von Anrep tuukrid selle järve põhja läbi katsuda ja need leidnud põhjast mitmesuguseid majaanu. Hilisemad järeleuurijad arvavad seal majaseinu näinud olevat. Kõigi nende tõenduste peale vaatamata jääb see põhjavajumine küsitavaks. Peale Siegberti ei tea muud ajaraamatud juhtumisest midagi. Nii tähtis juhtumine kui mõisa ja kiriku ehk vähemalt mõisa maa alla vajumine, oleks mitmel pool kirja pandud. Oletada tuleb, et Siegbert loo ainult juba sel ajal ettetuleva rahvajutu najal kirja pani, oma poolt aega selgemalt määrata katsudes. Leitud majaseinad on küll vist vanad, põhjavajunud parved, mille peal, kui nad veel alles seisid, inimesed vaenuajal asusid.

Meie kirikuehitamiste ajal antud töötused keerlevad õieti kõik 7 venna ümber; vaevalt ulatavad nad kaugele. Soomlased annavad ka töötusi, aga neis leidub enam mitmekesisust. Seitsme venna loost kõrvale kaldub meil Tallinna, seega linna kirikutegi hävitamise ähvardus. Linna täieste valmis saamisel uputab Ülemiste järv linna. Soome ennemuistsis juttudes paistab meile sama motiiv silma. Käkisalme kirikut hävitavad ehitamise ajal vaenulised väed. Hädas töötatakse kirik kokkutulnud kogudusega valmisaamise puhul salavägedele saagiks. Kaval ehitaja jätab torni ristil neli naela peani sisse löömata. Sedaviisi ei ole kirik täieste valmis ega ähvarda teda hädaoht. Iisalme kirikus lüüakse harjapalgile kolm naela ainult poolest saadik sisse. (Kotiseutu, 1912, nr. 5.) Elimäe kiriku aseme määravad küll härjad, aga sellegi pärast peab ehitaja töötuse andma, et kirik kõige kirikulistega ära vajugu, kui kirikujärv nii ära kuivab, et põhi pakatab, ja seal hobusega sõidetakse, kus enne venega sõitud. (Kotiseutu, 1913, nr. 11.) Niisugune töötus määrab kirikule igapidi pika ea.

Maa alla vajunud kirikud ja linnad esinevad sagedaste muudegi rahvaste ennemuistsis juttudes. Venelased näituseks kõnelevad niisugust lugu Svitäs, Rai, Kiteshi jne. linna kohta. (S. V. Maksimow, Нечистая сила, lk. 96—97.) Kiievis hakkavad 12 venda kirikut ehitama, aga mis nad päeval ehitavad, vajub öösi maa sisse. Ehitajad tahavad töö järele jätta. Unes ilmub neile neitsi Maarja käsuga, tööd jätkata. Kui ka päevane töö öösi maa alla vajub, jätkavad nad tööd, kuni viimaks torni tippu risti seavad. Sel silmapilgul kerkib ehitus maa seest välja: valmis sobor särab täies ilus rahva silma ees. (Живая Старина, IX, III, lk. 389.)

Sakslased tunnevad paljude kirikute ja külade maa alla vajumist. Halveris vajub küla kirikuga üheskoos maa alla, Almerihis — linn kõige kirikuga (Kuhn, Westfälische Sagen, 171, 174). Berlini ligidal on Hopfensee; selle asemel oli enne klooster kirikuga; klooster vajub maa alla, järv tekib asemele. Minseni küla ei vaju otsekohe maa alla; vaid küla peale tungib meri, kirikut ja kirikulisi enese alla mattes (Kuhn, Norddeutsche Sagen, 332). Kirikutega ühes on Vineta linn mere alla maetud; ülestõusmise-püha hommikul kerkib ta aga veepinnale sarama ja läikima. Niedervilis, Shveitsis, kaob klooster kirikuga üheskoos maa sisse; asunikud pääsevad ometi õigel ajal ära. (Wolf, Zeitschrift für d. Mythologie, II, lk. 245.) Fürstenbergis vajub küla kõige kirikuga maa alla, järv tekib asemele (Bartsch, Sagen aus Meklenburg, 394).

Viiks liig pikale, kui kõiki maa alla vajunud kirikuid, kloostrid, lossa, külasid, linnu tahaksime üles lugeda. Kirikutest otsekohe seda ei ütelda, küll aga muist, nagu kloostritest, lossidest, küladest, linnadest, et hävimise põhjuseks liig patust, üleannetut elu tuleb arvata. Enamaste vajuvad kirikud patuste majadega üheskoos maa alla. Niisugusel puhul ilmub kiriku maa alla vajumine karistuseks selle eest, et kirik paremine ei osanud patule piiri panna. Ehk peame kiriku maa alla vajumist ilma muude majadeta nuhtluse märgiks lugema kõrge ülesande hooletu täitmise eest. Tavaliseste vajub, vähemalt Eestis, kirik, kui ta nimelt ilma muude majadeta hävineb, 7 venna ilmu-
mise pärast.

Meie kirikute maa alla vajumisel puudub igapidi ajalooline põhi. Halva maapinna pärast võis üks ehk teine kirik aja jooksul vajuda, ei vajunud ometi iialgi korruga, kõigi kirikulistega üheskoos maa alla; vähemalt puuduvad selle kohta ajaloolised teated.

Ka mõne kirikuosa vigastused, nagu Suure-Jaani koori mahalangemine 1830. a. paigu, andsid maa alla vajumise juttudele oma jagu põhjust. — Jamajas langes 1864 uuel aastal rahva rohkuse pärast koor sisse. — Vigala mõis vajus kalda jõkke vajumise tagajärjel 1772. a. maa sisse.

Seitse venda, kõigi kirikuliste maa alla vajumine sealse edasilaulmisega ja kellade helistamisega langeb teadupärast täieste luulevalda. Muil mail võis juhtumisi ette tulla, et vulkaanilistel põhjustel kirik, klooster, mõis, küla maa alla vajus. Ülepea näib Piibel siingi oma jagu aineid luulele kinkinud olevat. Koori laste lugu, Soodoma ja Gomorra juhtumisi oskas luule oma viisi edasi kedrata, nimetatud eeskujul inimesi, kirikuid ja lossa maa alla kaduda lastes, kusjuures võõral maal maavärisemiste tagajärjed oma hävitustega luulet toetasid. Luule istutas võõra maa juhtumised meile, neile oma ehteid juure lisades, ja vaata, meil vajuvad 7 venna ilmumisel kirikud maapõhja, hävivad olemata lossid ja linnad sügavustesse, järvedele aset andes. Ülepea peame tunnistama, et paljudes kohtades, kus kirikud oeldakse maa alla vajunud olevat, iialgi pole pühakoda seisnud; ehk paremal korral asus seal ainult pisike kabel.

Veel enam kui kadunud kirikute lugusid tunneb rahvasuu uputatud kellade jutte. Sõda sunnib kogudusi kellasid kirikutornist võtma ja suurtükkideks aineid tarvitavate vasenäljaste sõdijate eest kindlasse peidupaika varjama. Mis on veel parem peidupaik kui jõgi ehk järv? Enamaste iga kiriku kohta teab rahvasuu jutustada, et kellasid sõja ajal jõkke ehk järve, mõnikord allikassegi uputatud. Sääre kiriku kellad uputatakse jää alla merde (Busch, Ergänzungen II, lk. 1030), Hanila kellad Kase lahte, Karuse kellad Upplinna allikasse, Lääne-Nigula kellad Rīguldi allikasse, Viljandis allikasse, Vigalas Sääla ja Nurtu jõkke, Raplas jõkke, Ristil Kallamaa jõkke, Juurus jõkke, Kosel jõkke, Pirital jõkke, Tüiril jõkke, Järva-Madisel jõkke, Annas Kuningatammi jõkke, Rõngus jõkke, Leebikul jõkke, Suure-Jaanis jõkke ja metsa hagude alla, Alistes Köstri ojasse. Viru-Nigulas maetakse kellad Suure sohu, Riude kellad Ennikvere sohu, Pöides Käigi sohu, Järva-Madisel tiiki, Võnnus Luutsna sohu jne.

Paraku kordub peaaegu kõigi kellade tagasisaamisega sama juhtumine. Sõja lõpu järele minnakse kellu peidupaigast ära tooma, otsitakse, otsitakse, aga asjata! Järve-, jõe- ehk allikavaimule meeldivad kellad nii väga, et see neid enam tagasi ei anna. Väga tihti oskab veevaim kellu.

nii oma süles varjata, et otsijad neid milgi kombel üles ei leia. Tark õpetab tihti abinõu sihilepääsmiseks. Vigalas näituseks käsib tark kuus paari muste härgi kõie otsa panna ja kõiega pühapäeval jutluse ajal otsida. Mehed teevad nii. Ju veavad härjad kella põhjast üles, aga sel ajal lõpeb kirikus jutlus ja kell langeb jõe põhja tagasi.

Türi kellad veerevad tornist mahavõtmise järele peaeagu jõehauda. Ühtlasi viiakse kiriku raha jõkke. Uputades antakse töotus, et kellu seitse süsimusta vasikat villaste kõitega võivad välja vedada ja rahast peab kolmas osa väljavõtjale saama. Vasikad veavad kellad rahakastiga ühes veepinnale. Seda nähes ettevõtjad nõu pidama, kellu kirikule mitte anda. Korruga katkevad kõied ja kellad langevad hauda tagasi. Teisendi järele on kõite katkemise põhjus kellegi hüüd: „Ennäe, kellad tulevad!“ — Kolmanda teisendi järele põhjus valged karvad ühe vasika tagumiste jalgade vahel. — Valjalas viib torm kellad kirikutornist järve. Kellade tagaotsimisel pannakse suur katel kivi otsa. Kivi väljatõmbamisel leitakse aga katla asemel verine jäära pea. Õpetaja ei lase katset enam korrata. Põlvas langeb hõbedane kell tornist maha ja veereb Põlva jõkke, väljavõtmist takistab aga niisama ahnus.

Kose kiriku kellu katsutakse targa õpetuse järele kaksikute härgadega välja kiskuda. Ettevõtja lubab väljakiskumisel abiks olevatele meestele vaevapalgaks riisiputru süüa anda. Kellad jõuavad ju kalda ligidale. Korruga riisipudru lubajal kahju riisitangu raisata. Ütleb: „Tangupudru hea küll!“ Kellad kohe mühinaga jõkke tagasi. Hiljemine otsitakse uue katse jaoks uusi kaksikuid musti härgi, aga asjata! — Ülepea näikse vesi kellade kohta nagu magneedilist mõju avaldavat: kellad veerevad mahavõtmisel mitmes kohas iseenesest eemalolevasse vette; nagu salavägi veab neid vee poole. See salavägi ongi, mis neid sealt enam kuidagi välja ei anna.

Võnnu kell pannakse sohu 7 Moosese abil ega saada muidu kätte, kui et panija jalaluu sinna sohu viiakse. Teisendi järele uputatakse kell sohu higise, tulise ja verise kuradi nimel; ta leitakse ainult siis üles, kui kolme 7 Moosese lehed sinna torni viiakse, kus kell enne helisenud; siis tõuseb ta iseenesest soo peale. Vette peidetud kellad helisevad jaaniööil ja muulgi ajal, just kui kutsuksid nad inimesi endid välja võtma; aga väljavõtmine on alati tükk Kalevipoja tööd.

Soomes tuntakse rohkel mõõdul samasuguseid vette uputatud kellade lugusid. Sõja ajal varjatakse sealgi kel-

lad vette, aga rahu ajal ei saada neid enam kätte. Nagu meil, pannakse sealgi härjad neid välja vedama. Espos, Helsingis, Porvoos, Pernajas tõusevad kellad ju veepinnale, aga sel silmapilgul nimetab keegi nende nime ehk rõõmustab nende väljatoomise üle, kuid seda kellad ei kannata — kohe langevad nad põhja tagasi (Hembygden 1910, nr. 1).

Sakslased tunnevad niisama palju kellade uputamise lugusid ja võimalust neid veest välja võtta. Väljavõtmine on niisamasuguste raskustega ühendatud, nagu vette maetud varanduse kättesaamine. Mõnigi kord nähakse kellu vee põhjas. Ainult härjad võivad neid veest välja kiskuda, kuid ettevõtte õnnestab koguni harva (Kuhn, Norddeutsche Sagen, 477).

Kelladegi uputamised on ühised meil ja Lääne-Euroopas. Enam kui mitmel muul kirikute juhtumisel on kellade uputamisel ajalooline alus all. Sõja ajal maeti meil tõeste palju kellu vette. Kui uputamisekoht kindlalt teada, võib neid põhjast kätte saada. Järva-Jaani kiriku 4-puudane kell leiti 1851 Kehiku jõe kuivamisel ja jõe muda välja vedamisel mudast üles, võeti välja ja pandi torni tagasi. (J. Jung, Muinasaja teadus, III, lk. 42.) Suure-Jaanis saadakse hagude alla peidetud kellad kätte ja riputatakse 1728 jälle üles.

Luule teeb kellade väljavõtmise peaaegu täieste võimatuks; tõsidus muidugi kella peidupaiga kindlaksmääramise korral niisuguseid takistusi ei tunne. Oletada tuleb igapidi, et rahvasuu kellade uputamist liialt on üleüldistanud, liig palju kodukohtade külge köitnud.

(Järgneb.)

Keel ja kiri.

Keele ja kirjanduse vahekorra küsimus.

Vastuseks hr. A. Jürgensteini viimasele „Keele- ja meelesparanduslisele vestele“ (Eesti Kirjandus nr. 7—8).

„Eesti Kirjanduse“ 7./8. numbris jätkab A. Jürgenstein omi vaatlusi keeleuenduse üle. Seal arvab ta selle nõrga külje paljastavat ja tabavat, püüdes ümber lükata seda keelesparandajate vaadet, et keele vähene arenemine suurte kirjanikkude puudumises süüdi olevat ja et tarvitseda ainult keelt teatavale kõrgusele arendada — ja anderikkad kirjanikud ilmuvad.

1. Meile näib, et siin hr. Jürgenstein tuuleveskitega võitleb. Sest keegi keeleuudendaja ei mõtle, et peenikene ja haritud keel iseendast inimesi anderikkamalt kirjutama paneb, nagu aurumasin veduri liikuma. Kui midagi selletaolist on väidetud, siis on hr. Jürgenstein sellest nähtavasti valesti või liialdatult aru saanud. Sest keele ja kirjaniku vahekorrald on mõeldud kui mänguriista ja kunstniku oma (v. Joh. Aavik, „Keele kaunima kõlavuse poole“, lõppleheküljed): Hea kunstnik mängib ka vähem heal mänguriistal hästi ja võib selgi oma geniaalsuse kuuldavale tuua, kuid siiski soovib niihästi publikum kui eriti kunstnik ise, et ta mänguriist võimalikult hea oleks, sest sellega võib ta ikkagi mõned peenused ja varjundid ilmekamalt (ekspressiivsemalt) ja kergemalt esile tuua kui keskpärasel või koguni halval. See käib peaasjalikult muidugi stiili kohta. Seepärast oleme hr. Jürgensteiniga selle poolest küll ühel arvamisel, et geniaalsete teoste puudumine praeguses Eesti kirjanduses kuidagi ei tule paljast keele arenemattusest. Mõõname, et ka praeguses keeles võiks suureväärtuslikka ja sügavamõttelisi teoseid luua. Suuri geniaalseid kirjanikke ei ole meil lihtsalt sel põhjusel, et neid meile ei ole sündinud. Siiski võib keele arenemisel olla k a u d n e mõju ka kirjanduse tasapinnal a seega parimate kirjanikkude tekkimise kohta. Ja seda nimelt ses mõttes, et peen ja haritud Eesti keel enda kohta ärataks enam lugupidamist, huvitust ja seega meie rahvuslikku iseteadvust tõstaks, ja selt vaatekohalt vahest ei olegi nii väga ekslik see hr. Jürgensteini poolt irooniliselt keeleuudendajaile omistatud mõte, et „peenike ja haritud“ keel andelisi kirjatööle meelitab, sest võib tõesti olla, et nii mõnelegi, kes muidu muile huvitusile anduks ja vahest koguni Eesti rahvast ära võõrduks, ka keele kultuuriliselt üks mõjuritest on, mis teda tugevamini Eesti külge köidab. Kui tast endast suurt kirjanikku ei saa või ta ülepea kirjanikuks ei hakkagi, siis suurendab ta vähemalt haritud kirjanduslikku publikumi ja aitab kirjanduslikku elu tihendada, mis tähtis eeltingimus ja pind suurte kirjanikkude tekkimiseks ja väärtuslikumate teoste ilmumiseks. Ja seepärast on praegusel keeleuudendusliikumisel, kui niisugusel, mis seda peenikest ja haritud Eesti keelt aitab lähemale tuua, oma eitamata tähtsus meie võitluses iserahvana püsimiseks ja omapärase rahvusliku kultuuri loomiseks. Selle liikumise tähtsuse ja teenuste salgamine ja ignoreerimine, koguni mahategemine teatava ringkonna poolt, kes end ise küll ütleb rahvuslikku poliitikat ajavat, on ekslik ja ülekohtune. Veel pahem: see on nende poolt teatav poliitiline lühinägevus.

2. Hr. J. kordab ikka seda vana mõtet, mida juba varemalt keeleuudenduse ja eriti uute sõnade loomise vastu on ette toodud, — et kui kirjanikul tundmus ja mõte tõuseb, siis ühes sellega tekib ka kohane sõnaline avaldusvahend. Meil on juba paar korda juhust olnud selle argumendi nõrkuste peale tähendada. Katsume seda siis veel selgemalt ja rahvalik-arusaadavamalt teha. Muidugi on mõte enne olnud kui sõna. Aga ainult sellele, kes mingi sõna esimest korda tarvitusele võttis. Teistele aga on see sõna enne olnud, sest et nad just selle kaudu uue

mõiste tundma õppisidki. Ei ole õige, et inimene ikka sõnadega mõtleb ja et mõte ilma sõnata olla ei või. On mõtteid ja ettekujutusi, mille jaoks inimesel kohaseid sõnu ei ole. Sõna aga aitab mõtet piirata, talle kindlamad äärjooned anda, teda teadlikumaks teha, igatahes teda kergemini ja täpiseamalt teisele väljendada (muidugi sel oletusel, et see sõnaline väljendus teises sama ettekujutuse tekitaks). Niisuguseid mõisteid ja mõtteid püütakse muidugi saadaval olevate sõnadega ääri-veeri mööda avaldada, milleks muidugi rohkem sõnu ära läheb. Seega — mida rohkem sõnu keeles, seda rohkem on ka seda keelt oskaval isikul selgeid ja teadlikka mõisteid ja mõistevajundid ning killukesi, milles ta oma mõtted nagu peenema mosaiigiga paremini võib avaldada ja mis koguni ta mõtteid endid rikkamaks ja nüanseeritumaks teeb.

Haritud ja rikkal keelel on seega oma mõju inimese mõtteilma peale. Muidugi ei anna see veel kirjanikule kirjanduslikult väärtuslikka ja suuri mõtteid, ideesid ja meeolusid; need peavad tekkima ilma keelest olenemata; siia kuuluvad teose üldine idee, kompositsioon, selles esitatud kujud, pildid ja tüübid, iseloomud, mõtted, koguni stiil; haritud ja sõnarikas keel annab selleks kõigepea peenema ja täpiseama väljendusabinõu.

Pealegi ongi suur hulk mõisteid, millele keeleuendus sõnu loob, meie haritud kihile, kuhu muidugi ka kirjanikud kuuluvad, juba tuntud, ja nimelt teiste keelte kaudu, mida see sunnitud on oskama. Sest üldise seisabki keeleuenduse sõnuloov tegevus peaaegselt selles, et tuntud võõrakeelsile sõnule eestikeelsed vasted muretseda. Hulk mõisteid on seega neil olemas, ainult eestikeelsed väljendajad puuduvad.

Kuid ka hoopis tundmata ja uusi mõisteid tähendavaid sõnu võib ette panna, sest et nendega ka nende tähendused, s. o. mõisted tundma õpitakse ja omandatakse. Väita, et meil Eestis keegi täiskasvanud inimene enam ei jaksu uute sõnade abil uusi mõisteid tundma õppida, oleks meie rahvast vaimliselt ebanormaalseks pidada. Ma ei julge koguni mõelda, et siin seda hr. Jürgenstein omist kogemustest kõneleb. Ja luuletaja juures, kes nõnda on hulga uusi sõnu ja ühes nendega uusi mõisteid omandanud, ei tähenda see vähematki sisemise ilma painutamist nende sõnade looja liistu peale, kui luuletaja neid oma mõtete väljendusmosaiigis — s. o. omas keeles ja stiilis — tarvitab. Ja kui ta neid tarvitab, siis tähendab see, et mõiste talle omaseks on saanud. (Mõeldud on siin muidugi tõsine luuletaja.)

Jürgenstein kirjutab: „Luuletaja ei õpi oma keelt ega otsi sõnu mitte raamatutest tühjade vormidena, vaid ühes oma sisuga elavatelt inimestelt, iseäranis mis lauseehitusesse ja sõnajärge puutub. Loomisemõiste ei lase seda mõtet iseenesest sugugi ligi, et keegi oma mõttele ja tundmustele teiste poolt sünnitatud kunstlikka vorme otsib.“

Peaaegu ümberpööratud väide on õigem: luuletaja ei kirjuta ju oma koduküla murrakut, vaid kirjakeelt; kirjakeele aga on ta peaaegselt just lugemise läbi, s. o. raamatuist ära õppinud. Pealegi ei lepi

just luuletaja igapäevase kõnekeelega, vaid tarvitab haruldasemaid, luulelisemaid sõnu ja sagedasti teistsugust sõnade järge. Ja neid uusi sõnu ei tarvitse luuletaja sugugi mitte „tühjade vormidena“ ära õppida, vaid ühes nende elava tähendusega, mis teiste sõnade abil või näituste varal selgeks tehakse või, veel parem, ühtlasest elavast tekstist tundma õpitakse. Muidugi nõuab uute sõnade ja vormide omaseks saamine oma jagu harjumist; neid peab elavas keeles tarvilisel arvul olema näinud, mitte aga nii palju, kui Jürgenstein arvab, nimelt, et „uus keel peab juba paarile inimesepõlvele omaseks saanud olema, nii et tulev luuletaja tema kui vana rahva hingeelu väljendaja juba lapsest saadik omandab, siis alles saab ta teda oma loomisetööl tarvitada“. Et see keele omandamine palju rutiinne läheb, näitab tegelik elu: on ju viimase aastakümne jooksul hulk sõnu kujunenud ja kõigile kirjanikuile juba omaseks saanud, nii et neid isegi igapäevases kõnekeeles tarvitatakse; koguni hr. Jürgenstein ise on veel omas vanas eas mitmed neist jaksanud ära õppida.

Tegeliku ja sageda tarvitamise tähtsusest uute sõnade ja vormide omandamiseks ja omaseks harjumiseks oleme ammu aru saanud ja seepärast olemegi selleks otstarbeks terve kirjastuse asutanud („Keelelise uuenduse kirjastik“).

3. Lõppeks, mis hr. Jürgenstein esperantost ja uute sõnade ning vormide uputusest kõneleb, ei ole ka kõigiti paikapidav. Mitte sellepärast ei ole esperantos suurt kirjanikku ega tõsist luuletajat ilmunud, et see keel kunstlik on, vaid sellepärast, et kirjanikud praegu loomulikus keelis mõnusama ja otstarbekohasema avaldusvahendi leiavad kui esperantos, mida ei ole kavatsetud ega loodudki ilukirjanduslikeks otstarbeiks, vaid ainult mingisuguseks rahvusvaheliseks abikeeleks ärilises ja teaduslikus läbikäimises, ja isegi sellena ei ole ta veel jõudnud küllalt elujõuliseks saada, ega saagi arvatavasti, vaid taganeb mõne teise, parema kunstkeele teelt, nagu volapük tema eest pidi taganema. Kuid võiks ka nüüsguse kunstliku keele ette kujutada, mis selleski tükis nii mõnegi loomuliku keelega jaksaks võistelda.

Ja kollitamine uute sõnade ning vormide uputamiseega tuleb ainuüksi sellekohase statistika mitte-tundmisest, sest uute sõnade protsent keeles juba olevate kohta on õige väike; mitte esimesed ei ujuta viimaseid üle, vaid uute sajad upuvad vanade kümnetuhandetesse ära.

Nii jääb hr. Jürgensteini keele- ja meelearanduslisest vestest „lähemal järelemõtlemisel õige vähe vastuvõetavat järele“.

Joh. Aavik.

Kas o või u?

Oma „Katsete ja näidete“ nimelises raamatus soovib J. Aavik suure hoolega keeleliste uuenduste juures vahelduseks kord „vanastust, vana hea asja tagasitoomist“ — hääliku „o“ tagasipaigutamist sinna kohta paljudes sõnades, kus see ajalooliselt õigem olevat.

See ettepanek on ise „vanastus“, 44 aasta eest tehtud ja kord juba äpardanud katse kordamine. 1871. a. „Eesti Postimehe“ lisalehes nr. 13 esines J. HURT muude rohkete keeleliste sooviavalduste seltsis ka ettepanekuga, o-d sõnade sees ja lõpul enam tarvitada kui u-d. Ning sellega hakkas ta ise nimetatud lehes agaralt tegelikult peale: Kirjotas joba „piltisid isamaa sündinud asjost“, kõneles eestlaste ilost ja rõõmost, meie maa tulost ja talost jne.

Põhjusi selleks nimetas J. Hurt otse neidsamu, mis nüüd J. Aavik: o-häälikut on vanemas kirjanduses enam tarvitatud, ta on ka veel nüüd Lõuna-Eesti keeles laialt tarvitusel, niisama Soome keeles; o olla ilusam, mahedam ja heledam kui madal ja tume u; ka võidavat o enama tarvitamisega mõnedes sõnades tähendusele vahet teha. Ja a-häälik kahtlasel kohal olevatki õieti vaheheli puhta u ja o vahel. Kuid oma sooviavalduses oli Hurt ettevaatlik ja tagasihoidlik; ta ei pidanud muudatust mingiks nõrkemata nõudmiseks, vaid seletas, et edaspidi jälle o mõneski sõnas võib taganeda ja u-le aseme anda. „Mina ei ole selles asjas sugugi visa vastupanija. Näidatagu aga mulle, kus ja miks u parem on kui o, ja ma võtan teda rõõmoga vastu. . . Äkiline otsuse tegemine kirjakeele kinnitamisel oleks niisama kahjulik kui mitukord muidu.“

Seda „näitamist“ ei võtnud keegi vaevaks; Hurt kirjutas järjekindlalt o-d edasi, kuni „E. Postimehes“ tegev oli. Keegi teine kirjanik ei tulnud temale järele. Hurti lahkumisega kadus „tagasi“-toodud o ka „E. Postimehest“ ja asi pööras vanadesse roobastesse. Oma „piltisid“ hiljemine raamatus avaldades kirjutas ka Hurt ise jälle „asjust“ jne.

Hurti ajal oleks selle muutuse läbiviimine väga palju hõlpsam olnud kui nüüd, sest siis h a k k a s alles u ülekaalu o vastu oma kätte saama, sinnamaani tarvitati o-d hoopis sagedamine.

Suurelt jaolt küll Piibli keele mõjul kirjutati vanemas Eesti Kirjanduses suures hulgas sõnades seal kohal o, kuhu hiljem u on tikkunud. Ka J. V. Jannsen asutas veel 1865. a. „Eesti laulo ja muusiko seltsi“, pidas 1869. a. „Eesti Jubeli piddo“ ja rajas ajakirja „Põllomehe“ põllotöö õpetamiseks. Siis olid o ja u alles võistlemas.

Nüüd, ligi poolsada aastat hiljem, on seisukord hoopis teine. Põhja-Eesti u on Lõuna-Eesti o üle sõnade seas täie võidu oma kätte saanud. Selle muutusekäigu tagasikolimise katse oleks midagiõnnetu „ea“ ja „ää“ vahelise võitluse kordamise taolist sellesama äpardava tagajärjega, mis mitukümmend aastat Eestis käimas oli. Hoollimata sellest, et „ää“ ajalooliselt õigem, „vana hää asi“ oli ja ta uueste maksmapanemiseks kaua ning täie rõhuga töötati — suurem osa Eesti ajalehti ja parem jagu kirjandust ilmus isegi Põhja-Eesti pesas Tallinnas mõni aeg „ää“ kirjaviisis — ei läinud muutus lõpuks ometi mitte läbi, sest tugevam Põhja-Eesti pidas visalt ikka oma iseloomulisest „ea-st“ kinni ja tõrjus lõuna-eestilise „ää“ eemale, tõrjub ka o.

Lõuna-Eesti keeles on tõeste mõndagi, mida kirjakeele sünnis oleks võtta ja mis sellele omasem oleks kui mõned „vete tagant vea toomi-

sed“ keelelisel alal. Olgu siin ainult selle paremuse peale tähendatud, 1) mis Lõuna-Eestis keelel eitavas kõneviisis on. Põhja-Eesti ütluste: „Mina, sina, tema jne. ei olnud“ asemel öeldakse Lõuna-Eestis lühemalt ja ladiusamalt: „Es ole. (Sellest asjast kirjutati kord „Postimehes“, kus aga „es oled“ eksikombel Mulgi keele omaduseks nimetati; see on aga tervele Lõuna-Eestile omane.) Selles asjas oleks „vanastus“ („es ole“ maksab Eesti Piibli esimestes trükkides) hõlpsam läbi viia, sest hiljutini veel on kirjakeeleski mõned kirjanikud — näit. R. Kallas ja E. Enno — „es ole“ tarvitanud; sellel on oma tulu ja otstarve — ütluse paremus, kuna u tagandamine o eest küll selle vaeva väärt pole, mis ta läbiviimisel — kui see sünniks — näha oleks. Sest ühe hääliku „kõla- line paremus“ teisega võrreldes on maitseasi ja põhjust, et o-d sõna- kujude ühtesattumiste eest hoidmiseks vaja olla, ei sünniks sel puhul ette tuuagi, kus ajasõna infinitivi kuju käksõna kujuga, millel nüüd tuntav vahe on — näit. (ma tahan) kirjutada, (istu ja) kirjuta! — ühe- kujuliseks („kirjuta“) tahetakse teha.

H. Prants.

Kirjandusline ülevaade.

Eesti Kultura IV. Korraldanud W. Reiman. „Postimehe“ kirja-
kogu. Jurjevis 1915. 196 lhk. Hind 1 rbl.

Neljas anne koguteosest „Eesti Kultura“, mida „Postimees“ oma lugejatele alandatud hinna eest kaasa annab, on ilmunud. Eesti kultura küsimused peavad selles kogus igakülgset selgitamist leidma meie kultura-elule ja püüetele ligidal seisjate poolt. Kui „Postimees“ sellesihilise kavatsuse välja kuulutas, tundus nagu kahtlust ja kartust tema teostamise kohta. Nüüd näitavad aga neli suurt köidet, milles ühtekokku 1200 lehe- külge teksti, et eelarve mitte tuule peale ei olnud rajatud. Muidugi tuleb ettevõtte senist kordaminekut tähtsal moodsul korraldaja W. Reimani arvesse kirjutada, kes mitte ainult töömehi ei oska leida, äratada ja töö- tegemises aidata, vaid ka ise oma teadmiste tagavarast väsimata uut ja vana ette toob.

Ilma et kõiki kirjatöid üksikasjaliselt hindama hakkaksime, heidame siinkohal üleüldise pilgu kolme esimese ande sisu peale, et siis lõpuks neljanda juures pikemalt peatada.

„Eesti Kultura“ senini ilmunud andeid lugedes tundub teatava üllatusena mitmekesisus, mis siin vastu astub. Pärast seda kui W. Reiman I ande alguses mitmeti hella küsimuse üles seadnud: „Kas kultura kosutab või hävitab?“ ja selle peale sügava harutuse põhjal

1) Nagu mööda minnes nimetan Lõuna-Eesti sündsaid küsivaid sõna- kujusid: Kes sääl olnes? Mis sellest saanes? Kas tema tulnes? — mis kirjakeeles puuduvad, mida sellele aga küll täienduseks ära kuulaks.

vabastava ja julgustava, ühtlasi aga ka tahtmist ergutava ja püüdmist karastava vastuse on annud, leiame töid, kus meie kultura-elu nähtusi ja tingimisi igast küljest vaadeldakse. J. Kerg juhib tähelepanemist „Eesti kulturaliste püüete põhjusmõtete“ peale, leides, et need 1) rahvuslised, 2) rahvameelsed, 3) ühiselulised ja 4) humaanlikud peavad olema; J. Kirotar käsitleb pikemas töös „Kaarma seminar kui Eesti kultura tegur 1871–1910“ ühe hariduseasutuse saamise, tegevuse ja kannatuse lugu, A. Jürgenstein valmistab maad „Noor-Eesti“ tõusmise, esinemise ja kujunemise arusaamisele ja õiglasele hindamisele, P. Põld viibib põhjalikult „Kultura ja rahva hariduse korralduse“ küsimuse juures, iseäranis koduse kasvatus ja rahvakooli korralduse tarvis praegusel ajal tähelepandavaid juhtmõtteid ja näpunäiteid välja töötades. Sellele lisaks seab kauaaegne nooresoo kasvatus põllul töötaja J. Kurrik joonistuses „Paedagogos“ lastekasvatatajatele enestele nende ülesande suurust ja tõsidust huvitaval viisil silmade ette. J. Jõgever näitab „Esivanemate jälgil“ ajaloolise mõtlemiseviisi arenemist Eestis, V. Grünthal kujutab suures põhjalikus kirjutuses „Eesti kirjakeele arenemise“ lugu, Aino Kallas selgitab Koidula ja Kreutzwaldi vahetunde nende kirjavahetuse põhjal. J. Hünerson harutab kulturalise edenemise aluspinna küsimust: „Põhjalikust maa tarvitamisest meil ja mujal“, ja J. Tõnisson tähendab lühidalt „Meie rahva majanduselise arenemise sihtjooned lähemas tulevikus“ üles. Kr. Raud kutsus fragmendis „Oli ennemuiste nõnda?“ Eesti esivanemate kultura põliseid varandusi õieti hindama ja tuleviku alusena tarvitama, A. Rull puudutab üht väga haiget kohta meie elus: „Valla vaestemaja“ ja A. Marfeldt jutustab ülevaatlilikult „Helme“ kihelkonna elust-olust.

Niisamasuguses mitmekesisuses astub II anne esimese järgedesse. W. Reimani põhjaliku ja sooja kirjelduse kaudu saab üks meie iseteadvamatest kulturatöö-meestest, Jaan Adamson, meie ees elavaks. Kõik meie rahvuslise koiduaja püüdmised, lootused, võitlused esinevad selles lihtsas vallakooliõpetajas, „kes kõrgemale püüdnud ööd ja päevad“ ise tõusta ja teisi tõmmata, ja keda sellepärast „tulevik ei mata unustud“. Edasi kõneleb M. Lipp „Hans Wühnerist“, teisest mehest, kes niisama Eesti rahvuslise elu hälli juures seisnud ja seda elu kui õrna taimekest oma nooruse puhta ja sügava armastusega kallistada ja kosutada püüdnud. M. Raud jutustab Pärnumaa rahvakoolide seisukorrast ametlikkude aruannete järele ülevaatlilikult, R. Tobias ja L. Neumann selgitavad Eesti muusika iseloomu ja iseäranis rahvaviiside korjamise tähtsust, J. Jõgever viib lugejad tagasi Eesti rahva sündimise ja tema noorepõlve juure, A. Lilienblatt püüab pikemas kirjas Eesti karja tundmaõppimiseks ja edendamiseks sihtjooni ära tähendada, M. J. Eisen ja K. Ruut toovad kirjanduse ja hariduseloolist materjali, G. Villberg tähendab „Endised tähtpäevad Kolgarannas“ üles.

III anne, eelkäijatest märksa paksem, sisaldab kõigest neli kirjatööd. Nendest on aga kaks juba oma pikkuse (kumbki umbes 170 lehekülge) ja iseäranis sisu poolest õige tähelepandavad ja paljukaaluvad. Esimene on M. Raud'i „Põllutööliste küsimus põllumeeste valgustusel“ — töö, mis meie põlluharija rahva seisukorra ja meie ühiselise arenemise peale mõndagi valgusekiirt heidab materjali põhjal, mis usinusega korjatud ja hoolega korraldatud. Teine tähtsam töö on V. Ridala „Tõuküsimus“. Selles käsitatakse tööküsimust meil esimest korda suure ulatusega ja teadusliku põhjalikkusega; töö on küll väärt, et teda igaüks loeks, kel Eesti rahva käekäigu ja kulturalise edennemise vastu huivitust ja osavõtmist on. Kahjuks teeb kirjaniku mitmeti iseäralik kirjaviis mõtete mõistmisele ja maitsmisele asjata raskusi, kuid sellest võib hea tahtmisega ja püsivusega üle saada. A. Jürgenstein selgitab K r e u t z w a l d i v a b a m e e l s u s t ja M. J. Eisen jutustab Soome uurija järele K o d u l o o m a d e n i m e d e s t.

Hiljuti ilmus IV anne, oma eelkäijetest küll lehekülgede arvu järele vähem, võib siiski julgusega nende kõrvale astuda. Temast leiame kuus kirjatööd. M. Raud, kes juba eelminevates annetes pikemate töödega esinenud ja nüüd vaheajal sule mõõga vastu on pidanud ümber vahetama, pakub mitmeaastase uurimistöö vilja „Eesti armuilmast“. Kirjanik on enesele suure ja huvitava ülesande võtnud: Eesti endist armuelu kirjeldada ja analüeerida ja sellega Eesti rahva sisemise ja välimise edennemise järke minevikus ära tähendada. Selleks on ta õieti usinalt materjali kogunud: kirjeldusi raamatutest, aineid rahva vanavarast, sugemeid kirjavahetuse ja suusõnaliste järelepärimiste teel. Peab ütlema, lugedes on tundmus, et M. Raud oma töö juures tõeste „täie hingega ja armastusega“ on olnud, nagu ta ise tõendab. Kirjelduse mitmekülgisusest annavad tunnistust üksikud osad: häbenemine, ehal ja õitsel, abielu, armuabi, pulmad, pruudi- ja noorikupõlv, eksimised, naisterahvas perekonnas, Eesti armuilmade arenemisekäigust. Töö väärtuse leiame esiteks selles, et siin esimest korda püütakse kokkuvõtlikku ülevaadet anda armueluga ühenduses olevate arvamiste, eluviiside ja kommete üle ja neid hinnata. Armuvald on ju üks neist, mille sisse tungimine arusaadavalt väga raske on ja kus sellepärast sagedaste ainult üksikute väliste nähtuste põhjal vildakuid ja ülekohtuseid otsusi tehtakse selle hingelise aluse kohta, mille peale rahva kõlbline elu on rajatud. Sellepärast tuleb M. Raud püüdmist, neist raskustest võitu saada ja Eesti armuelu kohta enam-vähem õiglase otsuse tegemist ette valmistada, soojalt tervitada. Teiseks headuseks on suur kogu teateid armuelusse puutuvatest nähtustest, mis otsekohesest allikatest võetud: vanade inimeste mälestustest ja jutustustest ja mitmete rahvaelu tundjate kirjeldustest. Neist teadetest ilmuvad mõnedki esimest korda trükkis ja täiendavad varemalt üles-tähendatud materjali märksalt. Oma kogutud aineid läbi töötades jõuab M. Raud Eesti armuelu kohta õige austavale otsusele: „Eesti endine armuilm seisab kättesaamata aatelises kõrguses. Ma ei tunne ühtegi

rahvast, kes sugulises karskuses nii kõrgele oleks tõusnud. Kui sellele seisukohale asuda, et suguelu arenemine rahva sisemisest kultuurast tunnistust peab andma, siis on meie Eesti rahvas kulturaliselt väga kõrgele seisnud. Ta on maailma kulturasalve niisuguse varandusega rikastanud, millest üleüldiselt aimugi ei ole.“ See otsus põhjeneb iseäranis selle nähtuse peal, et lahtiste inimeste vahel selle peale vaatamata, et poisid ja tüdrukud üksteisega õitses, teol ja ehal palju õige ligidalt kokku puutusid, kusjuures ühesmagamine harilik asi oli, ometi puhtus ja karskus valitses, vähesed erandid muidugi välja arvatud, ja teiseks iseäralise kombe peal, mille järele abielurahvas esimest last alles 2—3 aastat pärast abielusse astumist ootas, pärast laulatust ja pulmi tükk aega täeste karsket peigmehe ja pruudi põlve pidades. Viimast väidet ei taha kirjanik veel mitte kategooriliselt tõendada, peab teda aga nähtavaste kaunis tõenäoliseks, iseäranis paari kihelkonna kohta. Edasi leiab kirjanik, et eksimist 6. käsu vastu vanaste vähe ette tuli, „idude“ hävitamist ainult harukordadel võis juhtuda, naine mehega pea täieste ühevääriline oli, mehe ja naise vahel üleüldiselt üksmeel ja armastus valitses ja nad teineteisele tõsisteks eluseltsilisteks olid, abieluvoodi puhast hoiiti ja et kindla ustavuse nõudmine täielikult ka meeste kohta käis.

See kõik on ilus ja armas lugeda ja kuulda, aga ometi ei saa sellest jagamata rõõmu tunda. Tundub, et ettetoodud materjali niisuguste järelduste tarvis liiga vähe on ja et tema analüüsimisel rohkem arvustust oleks tarvis olnud. M. Raua tähtsamad ja huvitavamad tõendused põhjenevad peaaesjalikult vanemate inimeste jutustuste peal. Peab aga meeles pidama, et inimene pärastpoole minevikku sagedaste üleüldse teistsuguses värvis näeb, kui see tõepoolest olnud. Vanad inimesed leiavad harilikult oma noorepõlve-aja palju ilusama ja parema olnud olevat kui hiljema, aastate voolus ununevad halbtused ja inetused, järele jääb mineviku uduses kogus see, mis ilus ja armas, sagedaste see, mida pärastise küpsema tundmise põhjal heaks ja soovitavaks on hakatud pidama. Aegamööda saab nii mõnigi mineviku nähtus mälestuses uuendatud kuju, mis tõelikule seisukorrale mitte enam ei vasta. Inimese teadvus võtab selle uue kuju pikkamööda enesesse vastu, nõnda et inimene päris õiglaselt talitab, kui ta seda oma parema teadmisenä edasi annab. Seda vastu võttes, mida inimene iseene elust jutustab, peab kõige lugupidamise juures jutustaja tõearmastuse vastu ikka ka inimese instinktiivset püüdmist, halba ja inetumat puudutamata jätta, arvesse võtma. Mis aga sugueluse iseäraldi puhtub, siis on ju selge, et need, kellel oma ja, võib olla, ka teiste elust kõlbmata asju oleks rääkida, neid vanas eas enam hea meelega ei taha liigutama hakata. Ei ole ju kahelda, et neid küllalt on, kellel iseenesest ainult seda on jutustada, mis hea ja ilus; niisama peame aga ka arvama, et need, kes teistsugust tunnistust enesest peaksid andma, ettevaatlikult vaikivad, erandid muidugi välja arvatud. Nõnda tuleb vanade inimeste jutustusi valjust arvustusetulest läbi käia lasta. Seda sama võib näituseks ka rahvalauludest ütelda, kus neiu ennast paljude

poiste juures magamisest hoolimata terveks ja puhtaks tunnistab. On ju kindel, et neid oli, kelle suus niisugune tunnistus täieste õige oli, kuid see ei tõenda veel mitte, et neid ei olnud, kes seda enesest mitte ei võinud ütelda. Et ka vanades mälestustes halbu nähtusi olemas olevateks tunnistatakse, näitavad lhk. 24—25 tsiteeritud rahvalaulud, kus tütarlaste enesekaitsemisest räägitakse, niisama 26. lhk. leiduv tüse rahvalaul.

Ei taha mitte tõendada, et M. Raua kujutus mitte õige ei ole, ehk küll mõndagi teadet vanemast ajast on olemas, mis ilusat pilti mitmeti rikuvad, nagu ka toimetus oma märkuses juure lisab, vaid ainult seda, et käesolev materjal mitte veel õigust ei anna kirjatöös leiduvateks järeldusteks. Mitte sellepärast, et praeguse aja „rikutud“ inimeste seisukohast küsimuse peale vaatame, ei ole meie ettevaatlikud M. Raua järeldusi omaks võttes, vaid sellepärast, et meie inimest olevikus ja minevikus tundma õppides ka oma esivanemates mitte heeroseid ei näe, vaid ainult inimesi, kes madalamatel arenemiseastmetel seistes ka oma eluviisides sellele arenemisejärgule, kus keha vaimu vastu ülekaalus on, tribuuti on pidanud maksma. Näib, et see ajajärk suurema hulga kohta veel mitte väga kaugemale minevikku ei ole vajunud. Seda, mis hea ja ilus ja meeltülendav on olnud meie esivanemate juures, iseäranis ka perekonna-elus, tahame rõõmuga vastu võtta ja enesele ja teistele vaimustuseks meele tuletada, kuid püütagu oma otsusi kindla põhja peale rajada. Ei saa ka mittemeeldivatest teadetest nõnda kergeste mööda, nagu M. Raud Petri kirjeldusega, mis ju ka vildak ja liialdatud võib olla, 13. leheküljel valmis saab.

M. Raud ei pea oma tööd sugugi mitte täielikuks ega oma otsusid viimaseks sõnaks kõne all olevas asjas. On ainult soovida, et ta pärast õnnelikku tagasijõudmist sõja-tallermaalt jälle uueste võiks tööd jätkata põllul, kus esimesed vaod võrdlemisi õnnelikult aetud. Tööd jätkuks siin ühe inimese eaks rohkeste, kuni kõik allikad, iseäranis meie suured vanavarakogud, läbi on uuritud ja neis leiduv materjal teadusliselt läbi töötatud.

Esivanemate eluavaldusi käsitatakse ka teises tähtsamas kirjatöös: Helmi Reimani „Eestlaste matusekombed“. Töös tarvatakse peaaesjalikult vanemas kirjanduses leiduvaid teateid. Peab hea meelega tunnistama, et noorel uurijal korda on läinud ilusat ja kokkuvõtlikku ülevaadet pakkuda nende kommete üle, mis surmaga ühenduses. Kirjaviis on asjalik, siiski mitte kuiv ega eluta, mõtete väljaütlemine üleüldiselt selge, ehk küll ka kohti ette tuleb, kus sõnade tarvitamises ja lauseehituses rohkem karvapealsust oleks soovida. Kiitusega tuleb iseäranis seda nimetada, et kirjatöös iga tõenduse kohta joone all kohe allik ära tähendatakse, kust ta võetud. See täiendab töö teaduslist laadi ja äratav tema vastu usaldust. Võimalikult täieliku ja karvapealse allikate tsiteerimise peale tuleks meie teaduslistes töödes palju rohkem rõhku panna, kui tänini sagedaste on sündinud.

Kirjatöö ei taha mingisuguseid iseseisvaid otsusi ega järeldusi ette tuua, vaid nähtavaste ainult nagu sissejnhatusena seda kokku võtta, mis eestlaste matusekometest teada on. Siit järgneb edasiminemine pinnale, kus teesid ja radasid vähe, aga ometi tähtis võit ootamas: eestlaste hingeeelu, iseäranis muinasusu, tundmaõppimine. Näikse küll kindel olevat, et tee meie esivanemate usuelu saladuste maale just matuse ja üleüldse surmaga ühenduses seisvate kommete kaudu käib. Surnud hingede teenistust on, nagu kirjanik lõpuks õieti tähendab, eestlaste muinasusu tähtsam peatükk. Oleks ainult soovida, et austatud uurija selle peatüki seletamises ise ustavalt edasi sammuks ja aeg-ajalt ka teisi selgusele aitaks ligemale jõuda.

M. J. Eisen jutustab oma töös „Pulli Hans“ Taaralinna arhiivist kogutud teadete põhjal õige huvitavalt ühest Eesti perekonnast, kes 17. aastasajal Tartus kodaniku õiguse omandanud. Pulli Hansu tõusmine, võitlemine õiguste pärast vaenuliku Saksa ollusega ja viimaks oma aja kohta loomulik, võib olla, ainult meie meelest traagiline kadumine sellesama seltskonna hulka jätab õieti segase mõju järele: osalt kaastundmus madalusest ülespoole kiskuja vastu, kellele nii palju raskusi tehakse, osalt ükskõiksus — teades, et neid Pulli Hansusid, kellest pärast Hans Bulle sai, enne ja pärast küllalt on olnud vaevlemas, tõusmas ja viimaks nende ridasid täiendamas, kes teiste sarnaste tõusmisele sihilikult tõkkeid teevad. Eesti au ja Eesti häbi käivad kahjuks õige sagedaste käsikäes! Tähelepanemiseväär on kirjeldus siiski, sest ta näitab jällegi ühest küljest seda okkalist teed, mida mööda Eesti rahval on olnud käia ja veelgi on.

Teises kohas esitab M. J. Eisen meile Kahtausate kommete edendajat kirikus. Need on jalgpakk ja häbipink, mis iseäranis Rootsi ajal rahva kõlblise kasvatus vahenditena tähtsat osa etendasid. Püüd, riigialamaid paremale elujärjele aitamisega käsikäes ka paremateks inimesteks teha, laseb Rootsi valitsust oma aja vaimuga kokkusündivaid õige valjuid abinõusid tarvitusele võtta. Edenes aeg, muutus ka arusaamine tõsistest kasvatus-abinõudest.

W. Reiman refereerib katoliku paatri Michael von Isselti kroonika järele Eesti rahva usuelust 1587. a. ümber. Katoliku preester tunneb lapselikku rõõmu Eesti rahva jumalakartusest ja vagadusest, praeguse aja uurija näeb aga teadusliku arvustuse teritatud pilguga, 1) et 16. aastasaja lõpul paganus ikka alles sedavõrt murdmata on, et koguni inimeseohvrid kadunud ei ole, ja 2), et rahva nähtav soe katoliku usu poole hoidmine õieti muud ei ole, kui tagasipöörmine vanade paganaaja jumalate juure, keda katoliku välispidise vaaba all takistamata võis teenida.

Ligemasse minevikku viib meid Aino Kallase „Koidula surm“, peatükk suuremast tööst, mis proua Kallas meie kevadeõpikule Koidulale pühendanud. Töö ise on Soome keeles kirjutatud, tema eesti-keelse tõlke valmistamine on praegu käsil ja väljaandmine Eesti Kirjan-

duse Seltsil veel käesolevaks aastaks kavatsatud, kui asjade seisukord seda mitte võimatuks ei tee. Käesolev osa Koidula eluloost laseb elavalt tunda, et meil siin kunstniku maalitud pildiga tegemist on, pildiga, milles nüühaasti autori kongeniaalne arusaamine Koidulast kui ka sügav kaastundmine tema enese ja tema armastuse, s. o. Eesti rahva vastu ilmub. Koidula ja Eesti rahva saatust sulavad teineteisega ühte: „Traagilise isikuna on Koidula Eesti rahvusliku kevade sümbol.“

Viimasena esineb raamatus Tõnis Sander Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul ettekantud kõnega „Sapilise ja kaebliku proosa ning luule tekkimise põhjustest“. Põhjused on mitmesugused. Üks nendest — ja mitte kõige vähem — on „dissonants, ebakõla meie vaimlise ja majanduslise arenemise vahekorras“. Majanduslisele edenemisele ei vasta mitte vaimline tõusmine, rahva omapärase kultura loomise püüded ei leia majandusliselt kindlamale järjele saanud rahvaliikmete juures mitte loodetavat ja soovivat vastukõla. Tervest tööst hõõgab sügav valu ja kibedus vastu, nagu meelegeitmine, mis muutust ei näe. On tunda, et kirjanik ise selle dissonantsi pärast kannatab, dissonantsi pärast, mis terves inimesesoo elus ennast ilmutab ja mis ka kirjaniku tema vaiksest tundeilmast välja kiskus ja verisele võitluseväljale paiskas, kuhu ta ka kadus. Kui ka meil esiotsa veel mitte põhjust ei ole selle üle kaevata, et majanduslised huvid kõik teised ära söövad, sest et meil majanduslise aluspõhja kindlustamise töö alles algusel on, siiski näeme ka märkisid küllalt, mis sunnivad arvama, et mitte õige ei oleks tõsisest hoiatusest hoolimata mööda minna — meie eneste täieliku edu kahjuks.

Jõuame lõpule. Ülevaade näitab, et meil nagu esimestes annetes, nii ka neljandas tegemist on kirjatööde koguga, mida tõsiselt peab võetama. Küll selgib ligemal vaatlemisel, et mõnigi kirjutus rohkeste dilettantismuse iseloomu ilmutab, mõneski kohas on tarvidus küsimisemärki panna, siin-seal vastu vaielda — nii ei taha need read mitte ainult ilma arvustusega kiidukõlinalaks olla. Kõrvale jäävad ka keelelised puudused, mida siin ja seal mõni silma torkab. Küll aga tahaksime tähelepanemist juhtida töö peale, mis aastate jooksul vaigse ustavusega ära tehtud, ja himu ja tahtmist äratada paremate ja täielikumate tööde loomiseks.

Meie elame praegu iseäralisel ajal. Väike Eesti rahvas on jällegi kord suurte ilmasündmuste keeru sisse kistud. Kuidas ta sellest välja tuleb, kes suudaks seda ette kuulutada? Kes võib juba nüüd ütelda, mis praeguse sügava heitluse kannul kadumas, mis tuleviku põues idenemas on? Aegade vooluga käib ühes liikumine, muutumine. Üksikud kaovad, rahvapõlvad langevad üksteise järele hauda, jääb aga inimene oma elutungiga, võitlemisega, valudega. „Eesti Kulturas“ ilmunud kirjatöodes astub meie ligi inimene, kes meie liha ja veri — Eesti inimene — mineviku mälestustes, oleviku püüetes, tuleviku lootustes. Mineviku madaluse ja vaesuse, tooruse ja rumaluse hämarusest näeme teda välja tungivat ja omale kohakest kätte püüdvat ja kindlustavat siin

päikse all, kus nii palju tõusmist ja tungimist, vankumist ja kadumist, kannatamist ja rõõmu.

„Eesti Kultura“ senini ilmunud anded on seda väärt, et neid igaüks loeks, kes meie iseteadva kulturalise edenemisega tabab sammu pidada; nad peaksid leiduma iga haritud rahvaliidme raamaturiivil, iga rahvaraamatukogu kapis.

J. Kõpp.

Noor-Eesti V, 1915. Osühisus „Noor-Eesti“ kirjastus. „Postimehe“ trükk, Jurjevis. Hind 2 rbl. 50 kop.

Noor-Eesti leader võis tänavu oma juhtartikli pealkirjaks „1905—1915“ kirjutada: V album ilmub rühma kümnendal elu-aastal.

Kirjandus-kunstilise rühmana algas N.-E. oma tegevust ja lõpetab, s. o. jätkab seda niisugusena kümne aasta järele, kuigi valmis ollakse kätt poliitikalistele uuendajatele ulatama.

Gustav Suits, kelle luuletused alati N.-E. albumite esimestel lehekülgedel ilmuvad, avaldas küll juba aasta kümne eest oma „Sihid ja vaated“, kus ta poliitikamehena katsus esineda; hiljemine teatas ta, et ta „Postimehest“ pahemal pool seista, arvustas eduerakonda ja meie käre-meelseid; ka V albumi artikkel kajastab paiguti poliitikalisi meeleolusid, aga nähtavaste ei pane praktiline Bernhard Linde palju lootusi Suitsu kui poliitikamehe peale ja sirutab käe välja, et sellest keegi tüsedam poliitikaline uuendaja kinni hakkaks (salajas mõtleb ta vist Jüri Vilmsi peale).

Gustav Suits oli see, kes kümne aasta eest pasunate ja trummidega N.-E. eesotsas sammus, ja tema on see, kes nüüd otse halastamatalt pettumusi ja eksimisi pühib ja ennast „raskuse vaimust“ rõhutatud, paljastab. Kes tahaks teda süüdistada, kui ta ise avameelselt tunnistab: „Ma ei tea, kas tormijooksu rõõm minu esimestes kirjanduslikkudes katsetes kodanlik oli või proletaarlik. Ma ei tea seda tõeste mitte.“ Usume seda ja tunneme tõsiselt kaasa, kui ta praeguse kohta tunnistab: „Mida iseteadlikumaks olen saanud aastate jooksul, seda vähem olen enesest suutnud tagasi tõrjuda isesugust nukrust. Nukrust olude üle, nagu nad tõeste on.“

Sest Gustav Suits on ja jääb ikkagi luuletajaks, kes rahulikuks ei katsu jääda kultuuri evolutsiooni kriisiste silmapilkudel ja oma nukruses rõõsti ei leia võitluses, vaid usus, et ainult „tormidega vahelduvad päikesepaistad ja sinililled ei valeta“.

Kuna Suitsu artikkel jõuab ja hooga on kirjutatud ja üllatava otsekohe-
susega pettumuse-meeleolu tõlgitseb, annab Bernhard Linde kirjutus „Eesti intelligents“ sügavast enesega, oma arvamistega, oma teadmistega ja oma „kultuurilise“ seisukorra ning -kohaga rahulolemise selget tunnistust; tema enese ütluse järele olla enesega rahulolemine „haridus-
metsluse esimene tündemärk“. Sellele ei ole midagi juure lisada.

Ilukirjanduslistest paladest on kõige pikem Friedebert Tuglase „Vabadus ja surm“, novell. Tuglase stiili on meil nii palju kiidetud ja ülistatud, et õige raske on nüüd kedagi uskuma panna selle stiili puudusi.

Ja just nimetatud novellis paistavad need puudused väga selgeste silma. Tuglase toodetest on mitmed väga elaval, värskel stiilil kirjutatud, kus kirjaniku loomevõim vabalt tundub tiibu laotavat (näit. „Hingemaa“, „Jumala saar“). Teised on „kirjutatud“, „tehtud“, ilusaste, hoolega, otsitud, valitud sõnadega ja väljamõeldud luulelikkuse ning piltlikkusega; näit. „Viilkuv tuli“, suurem osa „Felix Ormussonist“ kui ka „Vabadus ja surm“. Iseäranis üllatav on selle poolest viimane ja muidugi kõige uuem novell. Tõeste, Tuglase viimased stiililised võidud tunduvad Pyrrhose võitadena.

Kui monotoonlik, eluta ja igav tundub see iseenesest põnev ja traagiklik hobusevarga põgenemisekatse! Samm-sammult peame Rannusega ühes vangimaja-keldri salateesid mööda ronima, aga hoolimata põgenemise põnevusest on see igav ja eluta teekond. Ja kui palju pilita viimaks kirjanik nälgas vaevleja silme ette ei vea, aga nad tunduvad kunstlikult kokku kuhjatutena. „Ta pani tähele kõige vähemaidki asju ja tegi kavatsusi nagu nuuskur, kes luusib,“ nii ütleb kirjanik oma kangelase kohta, ja need sõnad iseloomustavad väga hästi Tuglase enese metoodi; nähtavaste puudub aga sel kombel tehtud novellidel elav vaim — luule.

Miks ei võiks ka stiil monotoonlik olla, kui leheküljed (näit. 148, 150 j. t.) aina ühest ja samast sõnast — ta ehk tema — otse kirivad on.

„Ta viilis ja pidas ühtlasi silmas kõike, mis väljas sündis. Ta valvas vahi sümme all vallil. Ta tundis seda vahti, t e m a nummer oli 13. Ta aimas t e m a asendi järele t a meeleolu. Ta jälgis t e m a mõttekäiku ja t a tundis kaasa t e m a igavusele, kui t a ¹⁾ laia kätt“ jne. (lhk. 150).

Nimetatagu ometi kedagi Eesti kirjanikku, kes nii halba stiili oleks kirjutanud! Või korratakse ikka, ilma lähema vaatluseta, kui aga mõni Tuglase teos ilmub, kinnisilmil ülistusi ilusast stiilist! See on tõsi, et kui meil lohakat ja kohmakat stiili kirjutati, tuli Tuglas, võttis enese kokku, hakkas korralikku, ülikorralikku, „peent“ stiili esitama. Aga nagu meie iga talumeest peenest noorherrast, kes Pariisi rätsepa juurest tulnud, sellepärast veel halvemaks ei pea, et tal küllalt moodsad riided ei ole, nii katsume ka Tuglase stiili, hoolimata tema „peensusest“, ikkagi tõsise väärtuse järele hinnata ja mitte teisi, kohmakamaid, aga sisemiste väärtuste poolest rikkamaid kõlbmataks tunnistada.

Tuglasel on sõnade liig sage kordamine — stiilivaesuse tundemärk — otse vere sees. Saab ta näit. ühe uue murrakusõnaga rikkamaks, siis kordub see alatasa. Nii oli tal korra näit. „ähm“ armas, siis „ruske“, nüüd „askeldama“. Sõna „tiisiker“ (tiisikusehaige) on tal nähtavaste Saksa lõpu -er abil sünnitatud; igatahes täieste uus sõnasünnituseviis, aga isegi nooreestlase kohta liiga „abnormaalne“ (Tuglas tarvitab „Felix Ormussonis“ „anormaalse“ ehk „abnormse“ asemel sõna „abnormaalne“). Ka Vene keele mõju on vahel selgeste tunda; näit. „Need

1) Igalpool minu sõrendus.

laulsid müürimehed...“ (Это пѣли каменщики.) Üks Eesti keele proov: „Minna kaugele... ning alata uus elu“. Ütleksin selle kohta Tuglase keeles: „See räägib juut või venelane.“

„Vabadus ja surm“ tundub teesise peale kirjutatud novellina ja teesise käsitust saaks siin väga hästi sõnaga „askeldamine“ karakteriseerida.

Aino Kallase jutustus „Titanic“i“ hukkaminekust „Maailma mõte“ oleks üks parematest selle kirjaniku novellidest (mille seast ma paremate kohta kõige suuremaks kiituseks seda võiksin öelda, et neis midagi laita ei ole), kui kirjanik mitte uppumat „mõttega“ kauplema ja „mõtte“ eest päästmist paluma ei paneks.

Sama kirjaniku sulest on albumis artikkel „Gustav Suits lüürikuna“. (Ei ole üleaarne tähendada, et Suits juba Aino Kallase kirjanduslist tegevust ühes N.-E. väljaandes hindas. Ühe saare peal elada inimesed, kes sellest oma pead toita, et üksteise riideid pesevad.)

K. Rumor avaldab oma novellis „Mürk“ tugevat, ülevoolavat kirjanikutemperamenti, värvikust, värskest ja elavust stiilis. Näib aga, nagu oleks ta ilusate ja laitmata novellide kuivusest ja elutusest kihutatult rätsepa viimase erootikalise jõupingutuse kirjelduses naturalismusesse pagenud, et aga mitte elavate muumiate loojate sarnane olla.

Rumorile seisab stiili tuseduse ja värskestuse poolest õige lähedal J. Oks oma rängas epistlis „Vaevademaa“.

Õige kahvatu on, hoolimata ülmodernist keelest, Joh. Semperi „Õed“, milles noori armastajaid kirjeldatakse, kes sõnadega vehivad (muidugi välgu ja kõuemürina vägeval saatel), sest et „neid takistas intiimumast üksainus ebamäärane tunne“. On siiski väga peeneid ütlusi, nagu näit. „Paraabolid lendlevad, täis viha ja öö sees lilla kihvti.“

Aleksander Tasa „Jutt nahaparkijast Athanasiusest ja lõuendivärvijast Tiimonist“ on üks sarnastest legendidest, missugusid Anatole France terve rea kirjutanud. Neis püütakse pühakirja stiilile truuks jääda, ja mida enam see korda läinud, seda väärtuslisemaks võib säärast legendi nimetada. Iseenesest on ju mõne vana stiili imiteerimine huvitav, aga selle peale tuleb ikkagi kui stiililise „kurioosumi“ peale vaadata. Sisuliselt on Tasa legend liiga keeruliseks tehtud, niisama ka paljud „lihtsad“ püüblikeelsed laused.

Joh. Aavik vaatleb Eesti kirjakeele stiili arenemisejärkusid, leiab neid kolm olevat ja ei ole rahuldatud isegi kolmanda järgu — Noor-Eesti — stiilist, mis „liig kosmopoliitlik, liig üleüldine, vähe natsionaalne, ilma rahvusliku omapärasuseta“ olla ja „omis detailides tähepanduna... ebatäieline ja hõre küllalt“. Autor avaldab lootust, et see kolmas, keeleuenduse-ajajärgu faas viimaseks ei jää.

Friedrich von Stryk on Itaalia kunsti-ajaloost artikli kirjutanud ja B. Linde on selle N.-E. jaoks Eesti keele tõlkinud.

Luuletusi on proosapalade vahel õige rohkesti; viiks liiga pikale neid hindama hakata; tähendame ainult, et suurem jagu neist tehtutena tundub, ainult vähesed on luuletatud.

Nikolai Köstneri pikem uurimisetöö: „Rahvaarvu kasvamine Eestimaal“ on iseenesest huvitav ja, võib olla, tähtiski, aga niisuguses kirjandus-kunstilises albumis ei näi ta õige koht olevat.

Kaaneilustus ja vinjetid on N. Triiki omad, kelle piltidest ka mõned reproduktsioonid albumis leiduvad. Miks ainult Triik?

Oleks 10-aastase kestvuse puhul Noor-Eestilt nagu enam soovinud, kui see album pakub, nii sümpaatlik kui ta üleüldiselt ka on, hoolimata mitmetest puudustest. Noor-Eesti suuremaks teenuseks peetakse, vähemalt peab ta ise, kirjanduslise kultuuri tõstmist. Kui ka sellega nõus olla, siis peab ometi juure lisama, et see kultuur peasjalikult välimises küljes, piltlikult öeldes — „rүүs“ avaldub. Ja sellegagi ei ole isegi nooreestlane Joh. Aavik rahul. Ta soovib enam rahvuslikku stiili. Kui stiil inimene ise on, nagu seda just nooreestlased armastavad meele tuletada, siis võiksid nad järele mõelda, mida selleks tarvis läheks, et keegi rahvuslikku stiili võiks kirjutada.

Kümme aastat N.-E. elus on otsimiseaastad olnud. See on noortest alati ilus, et nad otsivad. Oleks siiski soovinud, et nad selle aja jooksul enam oleksid leidnud. Kõige enam „positiivset“ loometööd lootisime Fr. Tuglas-Mihkelsonilt; selleks andsid lootusi tema stiililised saavutused ja tõsine vaade loova töö kui ka arvustuse peale. Aga viimasel ajal tunneme temagi „võitude“ juures pettumust.

N.-E. on tugev olnud enam arvustuses kui loovas töös. Ähvardati vanad suurused troonilt ära heita; oleme nõus; aga kes astub siis troonile? Nooreestlased teevad ja pühendavad üksteisele luuletusi, ja võib olla jumaldab Suits Tuglast niisama kui Barbarus Lindetki, aga meie, väljaspool olijad, ei leia põhjust neid troonile tõsta.

Viimasil aastail, vist tüdinenud ainult stiili- ja esteetikakõsimustest, rääkisid N.-E. juhid filosoofialisest kultuurist; töötati selleks mõnest moodsast Prantsuse filosoofist kõnelda. See oli õige iseloomulik. Nagu stiili asjus Noor-Eestis palju välimist järeleaimamist leidub, nii arvati vist ka „filosoofialist kultuuri“ sel kombel edendada, et mõne moodsa filosoofi vaated omandataks. Filosoofiline kultuur läheb aga individualiteedis seestpoolt väljapoole; seal on enam kui kuskil mujal tarvis individuaalne ja rahvuslikult omapärane olla; vähem kui kuskil mujal on seal laenatud hõlbed kõlbulikud.

Noor-Eesti kümne-aastast tegevust V albumi ilmutamise puhul võiks Joh. Aaviku sõnadega (mis ta N.-E. stiili kohta öelnud) karakteriseerida: „liig kosmopoliitlik; liig üleüldine, vähe natsionaalne, ilma rahvusliku omapärasusega.“

Aaviku soovile: enam rahvuslist omapärasust! lisaksin juure: enam tõsist filosoofialist kultuuri! Võib olla, aitaks see mõne noor-eestlase üle-

arusest enesega rahulolemisest, teise — ülearusest enesega rahulolematusest, kolmanda — üleliigsest rühmalisest sallimatusest üle ja viiks mitmed neist sõnalise „kunsti“, luule ja kirjanduse „tegemise“ juurest filosoofialiselt süvenenud kunstilise loometöö juure.

Ed. Hubel.

Suomen suvun uskonnot. IV osa: Permlaisten uskonto. Uno Holmberg. V. Söderströmi osäühisuse kulu Porvoos. (1915.) 208 lehekülge.

Aastate kaupa kaevati Soome mütoloogia puudumise üle, sest Cast-réni 1853 a. ilmunud „Finnische Mythologie“ ei jaksa ammu enam leplik-kagi nõudeid täita. 19. aastasaja teisel poolel hoolsalt ettevõetud korjan-dused töid nii palju uusi mütoloogilisi aineid päevavalgele, et neid tingi-mata pidi tähele pandama. Ajakohase Soome sugu mütoloogia muretse-miseks astusid mitmed Helsingi ülikooli õpetlased kokku ja võtsid nõuks tarviliku teose kuues raamatus välja anda. Professor K. Krohn otsustas I soomlaste, eestlaste mütoloogia kirjutada, Dr. Holmberg II laplaste, Dr. Karjalainen III ugrilaste, Dr. Holmberg IV permlaste, nü-sama V tsheremisside ja professor Paasonen VI mordvalaste oma. Ilmuma pidid teosed selle järele, kuidas nad nende kirjutajate sulest valmisid. Tänapäev on Soome-Eesti mütoloogiast alles osa ilmunud, perm-laste mütoloogia aga juba täielikult. Viimsest siis mõni sõna pikemalt.

Dr. Uno Holmberg on kauemat aega permlaste keskel nende elu uurinud, teab seega oma nägemiste järele votjaklaste ja sürjäänlaste elust palju jutustada. Peale selle toetab ta ennast teiste uurijate tööde peale. Mõnigi Vene õpetlane on permlaste usu üle juba varemalt uurinud. Dr. Holmberg loeb eeskõnes kõik need uurijad üles, ühtlasi nende kirju-tuste ilmumise aega nimetades. Kahjuks ei leia ma ometi mitte nende kirjutuste täielikku nimesid; neid läheks mõnel juhtumisel tingimata tarvis teada.

Huvitusega olen permlaste usu üle selgitamisesse puutuvaid Dr. Holmbergi harutusi lugenud. Neist puutub mõndagi silma, mis elavalt Eesti vana usku ja mütoloogiat meele tuletab. Permlased usuvad, näituseks, niisama kui eestlased ja germaanlased, et inimese hing mõnikord liblika ehk muu sarnase tiivulise kujul ihust lahkudes õhku lendab ja tüki aja pärast jälle kehasse tagasi pöörab. Nagu meie vanad jutud, räägivad ka votjaklaste omad, et pärast surma kurjategijad tõrvaklasse keema pannakse. Permlased panevad oma surnutele hauda teemoona kaasa, nagu leiba, soola, liha, viina jne. — viis, mida meilgi tuntakse. Surnuid mata-vad nad heameelega metsa kalmudesse, nagu meilgi veel paarisaja aasta eest tehti. Votjaklaste talus nõuab kua — meie koda — enesele tähtsa koha, kuna ehituse poolest see kua vähem meie püstkoda kui aita meele tuletab. Mis aga tähtsam, votjaklaste kuast leiame oma Tõnni vaka, Uku vaka eest. See on ümargune, pea suurem, pea vähem, enamaste tohust valmistatud, ohvriandide vastuvõtmiseks. Nagu meie Tõnni vakkades, leidub nenelegi kua vakkades mõnes kohas riidesse pandud titt jumala-

kujuna. — Meie tuttavad hiied esinevad votjaklastel „lud“ nime all. Hiide minnakse alati ohvriga. Sealt ei saa oksa murda ega tikku võtta. Meil pole kuulda, et kära tegemise keelu peale hiies rõhku pannakse; votjaklased toonitavad niisugust keeldu. — Vaimudest leiame votjaklastelt isegi tondid ja tulihännad; esimesel on nimeks „albasti“, viimsel „nulliskis“; viimne veab võõrastest aitadest niisama agaraste vilja kui meil.

Isegi rändavate järvedega puutume votjaklaste maal kokku. Nende Lõza järv vihastab, et temas roojaseid riideid pestakse. Uudiseks on siin, et sõjamehed veest välja tulevad ja järvele kaks versta kaugemale uue aseme kaevavad. Kui uus ase valmis, läheb järv sõjameeste ja härjakarja saatel teele. Meie järvede rändamisel käib üks härg järve eel, votjaklaste järve saadab kogu kari. Kuna meie rännanud järvedele ei ohverdata, annavad votjaklased oma Lõza järvele mõnesuguseid ohvrid. — Meie noorpaarid viskavad pärast pulmi raha kaevu, sürjäänlaste noorpaarid viivad raha, leiba ja juustu allikale ehk jõe. Votjaklased jutustavad, nagu meie vana rahvas, et tuulispasas keegi inimene (tuul-inimene) keerleb.

Võrreldes leiame ülepea permlaste usus ja kommetes palju ühtlust Eesti omadega, aga ka palju lahkuminekuid. Ajad ja olud on mõlema rahva usueluigi kohta mõju avaldanud. Suure hoolega püüab Dr. Holmberg permlaste usuelu üksikutes joontes esitada. Rohkete ruumi annab ta kultuse esitamisele, kuna mütoloogilised isikud enam teisele astmele taganevad. Meelepingutusel loeb igauks ta harutusi.

Lugemist lõpetades jäi mulle mulje järele, nagu oleksin metsas rännanud, kus sisseaetud sihtisid mitte silmates metsa suurust küllalt ei osanud hinnata, kus nimelt ise pidin neid sihtisid otsima, et õiget ülevaadet metsa kohta saada. Selge pildi kättesaamiseks peab ennast teosest alles läbi töötama. Juurelisatud ülevaade oleks raamatule igapidi tuluks tulnud.

Imestlen, et tuttav V. Söderströmi osauhisus selle teose väljaandmisega niisamasugusele teele on astunud, nagu mitmed meie teise klassi kirjastajad: raamatul puudub ilmumise-aasta number. Säärane teos kui „Suomen suvun uskunnot“ ei kaota ometi mõne aasta jooksul oma väärtust.

M. J. Eisen.

Millal lõpeb sõda? H. Prants. Tallinnas, 1915. 60 32 lhk.
Hind 20 kop.

H. Prants on oma ajalehe-kirjad, mis ta, niipalju kui sisust näha, 1915. a. uue aasta ümber kirjutanud ja mida ta pärast, märtsikuul, täiendanud, ühise pealkirja all „Millal lõpeb sõda?“ raamatukeses välja annud. „Millal lõpeb sõda?“ — see on õieti raamatu kolmas, viimane, kõige lähem peatükk, teistes, pikemates kõneleb H. Prants endiste sõdade ja nüüdse suurusest, nüüdse sõja põhjustest, müdatustest, mis ta on toonud ja veel võib tuua, ja muust. Et need kirjad juba enam kui poole aasta eest on kirjutatud, siis on nad osalt juba vananenud, nii iseäranis viimane: „Millal lõpp“. Neis ettetöötud arvud on umbkaudsed, sest kind-

laid ei ole saaja, aga mõndagi sellest, mida poole või kolmveerand aasta eest veel ligikaudu õigeks võidi lugeda, on nüüd täieste vildakuks jäänud. Aga suurema osa raamatust võib ka nüüd veel üleüldiselt õigeks pidada.

J. I.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid.

Carl Sitska †.

1. detsembril 1912 lahkus ootamata raske südamerabanduse läbi siit elavate maalt meie unustamata ametivend ja Eesti Kirjanduse Seltsi liige

Carl Sitska, Põide õpetaja Saaremaal. Sinnasamasse Põide surnuaiale sängitati ta viimsele rahule.

Õpetaja Sitska sündis Saarde kihelkonnas päriskoha omaniku pojana 23. septembril 1863. Tema isa Kaarel Sitska oli jõukas mees, nii et ta oma pojale peale koduse õpetuse suurema hariduse Pärnu gümnaasiumis võis lasta anda. Sealt astus ta Tartu ülikooli, kus ta usu-teadust õppis.

Õpetajaametisse õnnistati Carl Sitska Helme õpetaja Behse abika 1896. aastal. Ja siin algab tema kannatamisaeg vana õp. Behse surma järel. Muidugi teada on igäühel, kes midagi on õppinud, tung iseseisvalt oma Jumalast antud andisid ja õpetust tarvitada. Muud kui

sellel ajal ei soovitud veel mõjuvalt poolt eestlaste õpetaja-ametisse astumist. Rahvas oli aga juba niipalju aru saama hakanud, et oma rahva pojad kõige paremine oma rahva keelt ja hinge tunnevad, ja soovis just oma rahva seast võrsunud hingekarjast. Nõnda oli lugu ka Helmes. Terve Eesti kogudus soovis abiõpetajat Carl Sitskat Helme õpetajaks saada... aga ei saanud! Nüüd oli vaene abiõpetaja süüdlane, et ta rahvale meeldis. Mõjumehed olid nüüd igal pool üle maa tema vastased. Sellepärast pidi ta üle 5 aasta kui Pärnu- ja Viljandimaa asetäitja õpetaja ühe kiriku juurest teise juure sõitma — ja kuigi tal mitu korda võimalik oli iseseisvaks koguduse õpe-

tajaks saada, ei lastud seda ometi mitte sündida. Viimaks, 1901. aasta sügisel, valiti Sitska Saaremaa Põide ja Jaani koguduse õpetajaks. Tema ise ütles pärast: „Nüüd on ometi kord see tüütav rändamiseaeg möödud!“ Enne kui C. Sitska Põidele asus, astus ta abielusse Adele Niederberger'iga. Üks ainus tütar oli neil abielu rõõmuks. Põidel tegi C. S. 11 aastat väsimata tööd. Püüdis mitu korda ka Suurel maal suuremat tööpõldu saada, kui siin väiksearvulistes kogudustes oli, aga see ei läinud mitte korda. Ta pidi siin oma silmad viimsele unele suigutama, kuna vana 80-aastane eelkäija veel elama jäi.

Mis on C. Sitska jäädavat loonud? Selle küsimise peale ei ole mul suuri asju nimetada, aga siiski on ta palju tööd Saare rahva elu tõstmiseks teinud. Tema oli **u s u m e e s!** Muidugi ei olnud tema selleks mitte sündinud, vaid elu ja elukiusatuste all valmis ta kindlaks usu-meheks, nõnda et sõna, mida tema kuulutas, ka läbi elatud oli, ja tema kogudus armastas teda, millest iseäranis rohke osavõtmine tema matmise-päeval tunnistust andis. Oma õpetajaametis oli Sitska ka Saaremaa kooli-kolleegiumi liige ja püüdis selles ametis kõige pealt oma Põide koguduse koolielu tõsta; kuid surm viis ta enneaegu tööpõllult ära.

C. Sitska oli ka **r a h v a m e e s!** Eesti rahva hariduse tõstmine oli tal südame peal, ja tihti kurtsime selle üle, et Eesti rahva haritud pojad suuremalt jaolt usutee maha jätsid ja nõnda mitte oma rahvale ei võinud ega saanud tõsist kasu anda. Oma kõnedes, mis S. küll Kure-saares, küll Põidel ja mujal pidas, püüdis ta rahvast äratada tõsist südameharidust taga nõudma. Kellega ta kokku puutus, seda juhatas ta tasase vaimuga oma senist elu Saare õlleaurus tähele panema ning kasinuse ja karskuse poole pöörama. Tema ise oli täieste karsk mees.

C. Sitska oli ka **p õ l l u m e e s!** Iseäranis sest ajast saadik, kui ta Põidel põllumeesteseltsi elule kutsus, tahtis tema ka ise tegelikult põllu-töös olla ja pidas viimasel eluaastal ise Põide ja ka Jaani kirikumõisa maid. Põide Põllumeesteseltsi esiines oli tema selle seltsi asutamise ajast kuni oma surmapäevani. Seal on ta seltsi koosolekutel tööjõudude puu-dusel pea igal koosolekul ise pidanud kõnelema ja nõnda põllumeestele palju äratust pakkunud. Elavalt on mul veel Põides ärapeetud põllumeeste-päev meeles, kus Saaremaa põllumeesteseltside saadikud üheskoos töötasid ja Saare elu tõstmiseks mitmed tähtsad otsused tegid, mis osalt veel praegu täidesaatmist ootavad.

Sitska oli ka **k i r j a m e e s!** Tema sulest on 2 raamatut Eesti keeles ilmunud: „Hieronimus Savonarola, Itaaliamaa usukannataja elulugu“ ning „Wichern'i“, Saksamaa tähtsa sisemise misjonitöö tegija, elulugu. Peale selle ilmusid tema sulest mitmed palad ajalehtedes, mis ikka hästi läbi mõteldud olid ja põnevatesse küsimustesse selgust tõid. C. Sitska pea-kirjatööks olid aga jutluse-lendlehed „Kiriku kellad“, mille toimetaja-jaks ja väljaandjaks ta mitu aastat kuni surmapäevani oli. — Rahu tema põrmule!

K. Wöhrmann, Karja õpetaja.

Toimetusele saadetud raamatud.

Движение остро-заразныхъ болѣзней по гор. Ревелю въ 1914 году. 8 lhk. ja Tallinna linna plaan.

Смертность по гор. Ревелю за 1914 годъ. 16 lhk.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за январь мѣсяць 1915 года. 34 lhk.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за февраль мѣсяць 1915 года. 34 lhk.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за мартъ мѣсяць 1915 года. 34 lhk.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за апрѣль мѣсяць 1915 года. 34 lhk.

Elseisvad teated on Tallinna linnavalitsuse kirjastusel Tallinna Statistikabüroo poolt välja antud. Trükitud 1915, G. Kalla trükikojas Tallinnas.

Dr. A. Lüüs, Rinnalaste toitmine. Kuue pildiga. Põhja-Balti Arstideseltsi kirjastus Tallinnas, 1915. 96 lhk. Hind 25 kop.

A. Kitzbergi Külajutud III. Osatühisus „Noor-Eesti Kirjastus“ 1915. 202 lhk. Hind 1 rbl.

Noor-Eesti V, 1915. Osatühisus „Noor-Eesti Kirjastus“. 262 lhk. Hind 2 rbl. 50 kop.

Eesti Kultura IV. Korraldanud W. Reiman. „Postimehe“ kirjastus. Jurjevis 1915, „Postimehe“ kirjastus. 196 lhk. Hind 1 rbl.

Hobuste söötmisest. Kontroll-assistent G. Pulk. „Põllutöölehe“ kirjastus nr. 2. Põhja-Liivimaa Põllutöö-Kesksele kirjastus Jurjevis 1915. 30 lhk. Hind 6 kop.

Turvas aluspõhuks. Tervishoiu-nõuded laudas. Kirjutanud kontroll-assistent G. Pulk. „Põllutöölehe“ kirjastus nr. 3. Põhja-Liivimaa Põllutöö-Kesksele kirjastus Jurjevis 1915. 29 lhk. Hind 6 kop.

Gabriele d'Annunzio, Mäss. Novellid. Valinud ja eestindanud M. Nurmik. Keelelise Uuenduse Kirjastik № 8. M. Tamwerki trükikoja trükk Haapsalus 1915. a. 32 lhk. Hind 15 kop.

J. J. Ögöwer, Eesti muinasjutud I: Vaimud. Jurjevis 1915, Eesti Kirjastuseühisuse „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 120 lhk. Hind 85 kop.

H. Prants, Millal lõpeb sõda? Tallinnas, A. Laurmanni trükikojas 1915. 32 lhk. Hind 20 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

EESTI KIRJANDUS

ilmub endisel alusel üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil.

Kuukiri toob 1915, nagu siia maani, pikema id tõi Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lühema id teateid kirjanduseliste ja keeleliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja bibliograafilisi teateid.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusemeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitamam: Jurjev, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel on tänini järgmised raamatud „Eesti Kirjanduse“ kaasannetena ilmunud:

Joh. Aavik. **Keele kaunima kõlavuse poole.** 36 lhk. Hind 30 kop.

Joh. Aavik. **-line ja -lik lõpulised omadussõnad.** Katse-lik -line korralagedust korraldada. 53 lhk. Hind 40 kop.

Joh. Aavik. **Nominatiivsed liitumised.** 52 lhk. Hind 30 kop.

Johann Forselius. **Eestlaste ebausku kombed, viisid ja harjumised.** Trükki toimetanud J. Jõgewer. 38 lhk. Hind 20 kop.

J. Jõgewer. **Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirja-keeles.** 58 lhk. Hind 35 kop.

Keemia sõnastik. 44 lhk. Hind 30 kop.

Maadeteaduse sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop.

Matemaatika sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop. (Trükk otsas.)

V. Ridala. **Anna Haava 50-aastase sünnipäeva puhul.** 83 lhk. Hind 45 kop.

Dr. Mihkel Weske 25. surmapäeva mälestuseks, M. Weske pildiga. 80 lhk. Hind 45 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ja kirjastusel on ilmunud:

Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I anne (Kreutzwaldi ja Koidula pildiga), 511 lhk.; II anne (pildiga „Koidula rahvariides“ ning Kreutzwaldi ja Koidula käekirja-proovidega), 315 lhk. Ande hind 2 rbl. üksikult; mõlemad anded kokku 3 rbl. 50 kop.

Jakob Tamme Lugulaulud, J. Tamme pildiga. Kunstnik K. Mägi kaanelustus. 495+VIII lhk. Hind 1 rbl.

Eesti Kirjanduse Seltsi omandusena on müügile saadetud: Изслѣдованія о нарѣчїяхъ черемисскаго языка I, доктора M. Веcke. 50 lhk. Hind 40 kop.

Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses, Jurjevis.

Keeleline Kuukiri

on ajakiri Eesti keele arenemise edendamiseks.

Toimetaja ja väljaandja **Joh. Aavik.**

Ilmub 8 numbrit aastas.

Hind aastas postita 1 rbl., postiga 1 rbl. 30 kop., poolaastas postita 50 kop., postiga 65 kop. Üksik number 15 k. Tellimine ja kirjavahetus „Postimehe“ talituse adressil — Taarlinnas. Vene keeli: г. Юрьев, конт. г. „Постимес“.

„Keeleline kuukiri“ sisaldab: pikemid kirjutusi keeleküsimuste ja vähemid märkusi kõiksugu keelevigade, nähtuste ja isäralduste kohta, raamatute keelelisi arvustusi ja ka ilukirjandust.

Esimese kaksiknumbri (nr. 1—2) sisu: Joh. Aavik, „Keelise Kuukirja“ siht ja laad. — Joh. Aavik, Lühemad paljuse osastavad kahesilbilistest tüvedest. — Juhani Aho, Sügise torm. V. Grünthal, Kaks tuletusliidet — V. Ernits, Etümoloogilised märkused. — J. Aavik, Mõned uued sõnad. — Joh. Aavik, Mõtteterad keeleuuendusest. — J. Aavik, Üleskutse ankeediks. — Joh. Aavik, Üleskutse (kas ‚keelata‘ või ‚keelda‘?). — Antineologus, Keeleuuenduse vastase aforismid. — Joh. Aavik, „Keelise Kuukirja“ õigekeelsus — Joh. Aavik, Kuidas keeleuuendusele vastu tullakse (J. Jõgeverile ta arvustuse puhul J. Aaviku „Eesti rahvusliku suurteose keele“ üle). * * * Mõnesugused märkused.

Teine kaksiknumber (nr. 3—4) sisaldab: Joh. Aavik, Kaks teist teesi. — Joh. Aavik, Lühendatud laused. — V. Ridala, Mis tüvesena essiivi tarvida? — J. Semper, Ainsuse sisseütlev. — Joh. Aavik, Kahesilbiliste verbide kolm päaliiki. — Joh. Aavik, Põhjused, miks keeleuuendusele vastu ollakse — Friedbert Tuglas, Võhiku mõtted I. — Joh. Aavik, Aine, stiil, keel. — Joh. Aavik, Mõtteterad keeleuuendusest — Antineologus, Hoiatus keeleuuendajaile — Joh. Aavik, Kimp uusi sõnu. — Keelised arvustused: D'Annunzio „Süütu“ V. Ridala tõlkes; F. Tuglas, Liivakell; O. Luts, Kirjutatud on; R. Reimann, Lambi valgel; Fr. Tuglas, Felix Ormusson; M. Kampmann, Eesti Kirjanduseloopääjooned II. Jack London, Mere Hunt (Parktal'i tõlkes). Vastused ankeedile. — Mõnesugused märkused. — Lugijaile toimetuse poolt.

Vastutav toimetaja ja väljaandja **J. W. Weski.**

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Jurjewis.